

UDK 929 Gruber, G.(497.4+47)
Prejeto: 15. 6. 2004

Gabrijel Gruber med Rusi

STANISLAV JUŽNIČ

dr., Inštitut za matematiko, fiziko in mehaniko, Jadranska 19, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Raziskali smo življenjsko pot in delo našega najbolj znanega jezuita Gabrijela Gruberja. Ob dvestoti obletnici njegove smrti objavljamo do sedaj neznane podrobnosti o njegovem delovanju v Rusiji.

Učitelj Gruber je poučeval matematične vede v Ljubljani, Belorusiji in v Peterburgu. Med njegovimi najpomembnejšimi učenci so bili ob Juriju Vegi še številni ruski umetniki. Pedagog Gruber je organiziral pouk na univerzi v Vilni in vodil peterburški kolegij. Inženir Gruber je prekopal ljubljanski kanal, nadziral polovico vodnih poti v monarhiji, projektiral jadrnice in druge ladje. Arhitekt Gruber je zidal palačo in podrožniško vilo v Ljubljani, zgradbe v Polocku in Peterburgu. Naravoslovec Gruber je raziskoval geologijo in vodne tokove krasa, potrese, magnetizem in optične prevare. Duhovnik Gruber je daroval maše v cerkvi svete Katarine v Peterburgu. Politik Gruber je vodil katoliško stran evropske diplomacije v obdobju prvega konzula Napoleona.

KLJUČNE BESEDE: Ljubljana, Rusija, Belorusija, jezuiti, Gabrijel Gruber

ABSTRACT

GABRIEL GRUBER AMONG RUSSIANS

This paper describes the life and work of Slovenia's best-known Jesuit Gabriel Gruber. Commemorating Gruber on the 200th anniversary of his death, some unknown details of his work in Russia are published for the first time.

Gruber, The Professor, taught Mathematics in Ljubljana, Belarus and St. Petersburg. Among his prominent students were Jurij Vega and several Russian artists. Gruber, The Educator, organised classes at the University of Vilna and presided over the Petersburg collegium. Gruber, The Engineer, designed the famous canal in Ljubljana, supervised half of the waterways constructions in the monarchy and designed sailboats and other ships. Gruber, The Architect, built a palace and a villa near Rožnik in Ljubljana, and several buildings in Polock and St. Petersburg. Gruber, The Natural Historian, researched geology and Karst water currents, earthquakes, magnetism and optical illusions. Gruber, The Priest, held free masses in the church of St. Catherine in St. Petersburg. Gruber, The Politician, led the Catholic side of the European diplomacy in the time of the first consul Napoleon.

KEY WORDS: Ljubljana, Russia, White Russia, Jesuits, Gabriel Gruber

1. Uvod¹

Gabrijel Gruber je bil eden najpomembnejših slovenskih² inženirjev, arhitektov in profesorjev

matematičnih ved. Povzpel se je do generala jezuitskega reda; to pa je bil daleč najvišji položaj med redovniki slovenskega rodu in sploh eden najvišjih slovenskih dosežkov v katoliški hierarhiji. Spomladi 2005 bosta minili dve stoletji od

¹ Za pomoč se zahvaljujem Melonovemu skladu Univerze v Oklahomi, mag. Tanju Žigon, dr. Janezu Šumradi in dr. Lojzetu Kovačiču, S.J.

Beloruska, ruska in poljska imena in priimke navajamo po njihovih pravopisih.

² Gruberjevega nemškega rodu ne navaja nihče, slovenskega pa večina poljskih in nekateri beloruski avtorji: Poplatek, Paszen-

da, 1972, 120; Orlov, 1995; Grzebiem, 1996, 198; Inglot, 1997, 98–99, 256, 287; Inglot, 2002, 357; Orlov, 2002, 332. Gruberjeve slovenske narodnosti ne omenjajo: Gagarin, 1872; Steska, 1905, 41; G., 1905, 215; Rouët de Journel, 1922; SBL, 1925–1932, 1: 268; Moroškin, 1888; Pierling, 1999; Blinova, 2002, 131–132.

tragične Gruberjeve smrti, ki je prekinila njegovo še ne tri leta trajajoče nadvse učinkovito organiziranje jezuitov po vsem svetu. Prav Slovenec Gruber je najbolj zaslužen za neprekinjeno delovanje Družbe Jezusove kljub prepovedi leta 1773. Kako se mu je posrečilo?

2. Pot na vzhod

Kljub znanstvenim in tehničkim uspehom je položaj Gabrijela Gruberja in drugih nekdanjih jezuitov na ljubljanskem liceju postajal v letih pred izbruhom francoske revolucije vse bolj negotov. Zato je Gruber na skrivaj zapustil Ljubljano in sredi januarja 1785 odšel k jezuitom v Belorusijo. Služabniku je naročil, naj kuri v njegovi ljubljanski sobi, češ da bi se rad vrnil na toplo v tisti mrzli zimi. Možakar je dolgo kuril in kuril; dokler ga ni namesto gospodarjeve pohvale presenetilo pismo, da je Gruber odšel v Rusijo in da se ne vrne več v Ljubljano. Gruberjevo imovino so ocenili na 17.798 gld, jo prodali na dražbi in z izkupičkom poravnali dolgove, ki jih je zapustil v Ljubljani.³

Gabrijel Gruber v profilu
(Crétineau-Joly, 1845, 5: 462)

³ Juričić, 1990, 54; Steska, 1905, 45–46. Po drugih virih (Serše, 2000, 43; SBL, 1: 268, 3: 216) naj bi Gruber zapustil Ljubljano že leta 1784, po jezuitih (Historia Annua; Kopatkin, 1934, 12) pa naj bi odšel januarja 1785, po Steski (1905, 45) pa šele po letu 1787, a to ni verjetno.

Gruber se je najprej ustavil na Dunaju, vendar so domneve, da je tam vstopil med prostozidarje bržkone pretirane. Kandidati za pridružitvev beloruskim jezuitom so se morali najprej javiti ruskemu ambasadorju na dunajskem dvoru Stacklebergu,⁴ da jim je izdal pisma in potne liste za ruskega ambasadorja v Varšavi. Na poti z Dunaja so se za nekaj dni ustavljali v Krakowu.

Tako je Gruber pripotoval v Varšavo z nasprotno smeri kot dve desetletji prej Boškovič. V poljski metropoli je narisal nekaj slik po naročilu Boškovičevega prijatelja, zadnjega poljskega kralja Poniatowskega,⁵ ki se je politično opiral na Moskvo. Leta 1762 je bil grof Poniatowski navzoč ob Boškovičevih astronomskih meritvah v Varšavi.⁶ K dobremu sprejemu Gruberja v Varšavi je pripomogel še Benvenuti,⁷ ki je bil po Boškovičevem priporočilu že desetletje domači vzgojitelj v Varšavi. Boškovičev prijatelj je bil tajnik Poniatowskega Gaetano Ghigiotti; Boškovič ga je leta 1781 nagovarjal, naj poljskega častnega grofa Domenica Spinuccija postavi za papeškega nuncija v Varšavi.

V Varšavi so kandidati za beloruske jezuite stanovali pri pravoslavnem popu Gorodeckem, včasih pa pri nekdanjem rektorju jezuitskega plemiškega varšavskega kolegija, Luskini.⁸ Luskina je ustanovil in urejeval revijo *Gazeta Warszawska* in na njenih straneh uspešno branil politiko beloruskih jezuitov.

Iz Varšave so novi jezuiti potovali v Grodno in od tod v Vilno, pogosto pa kar v Bialystok (Blostok); tam jih je sprejemala kneginja Branicka, sestra kralja Poniatowskega. Sam kralj je imel v svoji kapeli in učilišču zaposlena dva nekdanja jezuita. V Grodnem, že v mejah Belorusije, so bodoči jezuiti stanovali v nekdanjem jezuitskem kolegiju pod pokroviteljstvom Mičinskega. Od tod so potovali v Vilno, nato pa po mostu v Usač, ki je pripadal bogati grofici Žabi, sorodnici grofice Lipske. Dva brata njenega pokojnega moža sta bila jezuita, eden od njiju celo direktor akademije v Vilni.⁹ Po nekajdnevnem počitku v izredno lepem okolju Usača so se bodoči jezuiti odpravili v Polock.¹⁰ Jezuit Keller je v pruskem Wrocławu (Breslau) preverjal vse kandidate, ki so se odpravljali k ruskim jezuitom.¹¹

⁴ Grof Othon-Magnus de Stackleberg (Archetti, 1872, 258).

⁵ Stanislav-Avgust II. Poniatowski (* 1732; kraljeval 1764–1795; † 1795 (Blinova, 2002, 132; G., 1905, 215)).

⁶ Marković, 1969, 625; Tolstoj, 1874, 2: 73.

⁷ Carlo Benvenuti (* 8. 2. 1716 Livorno; SJ 14. 11. 1732; † 12. 12. 1797 Varšava (Grzebien, 1996, 36)).

⁸ Stefan Odrovaž Luskina (poljsko: Łuskina, rusko: Luškin, * 1725; SJ 4. 9. 1742 Vilno; † 1793 (Inglot, 1997, 67)).

⁹ Ignacy Żaba (* 1713; † 1780 (Inglot, 1997, 87)).

¹⁰ Marković, 1969, 912; Moroškin, 1888, 1: 170, 172, 173.

¹¹ Moroškin, 1870, 2: 141.

*Poljski kralj Stanislav-Avgust II. Poniatowski
(1732–1795)*

Po prvi delitvi Poljske 14. 10. 1772 je dotlej poljska Belorusija pripadla Katarini II.¹² Generalni guverner Belorusije je postal jezuitom prijazni vojni minister Černišev.¹³ Guverner Litve Brown je dobil ukaz, naj sprejme vsakega jezuita, ki bi se pojavil na ruskih mejah.¹⁴ Sistrzenczewicz,¹⁵ rektor kolegija v Polocku, se je šel poklonit carici z željo, da na poljskih posestih, zasedenih na novo, ne bi uporabila ukaza Petra Velikega, o izgonu jezuitov iz vseh ruskih dežel; to ni bilo ravno v skladu z njegovo poznejšo politiko do jezuitov.¹⁶

Sistrzenczewicz je služil v Rusiji pol stoletja pod štirimi različnimi vladarji. Bil je rojen v obubožani plemiški litovski kalvinistični družini in je obiskoval šolo v Slucku in bogoslovje v Kaliningradu (Königsberg). Od leta 1748 do 1751 je študiral v Frankfurtu. Nato je potoval v London in Amsterdam, vstopil v litovsko gardo in leta 1761 izstopil kot kapetan. Postal je domači učitelj v družini kneza Radziwilla. Leta 1763 se je spreobrnil; njegovi nasprotniki so radi šepetali, da ga je v naročje rimske matere cerkve bolj kot duhovni klic zvalil obet lepe mladenke. Kakor koli že, sposobni Sistrzenczewicz je urno postal katoliški duhovnik in kanonik v Vilni. Njegov nadrejeni škof v Vilni, knez Massalski (Massaljski) je po prvi delitvi Poljske nekoliko upal, da ga bo Katarina II. izbrala za svojega škofa; ruska vladarica je pač jasno pokazala, da si želi samostojne škofije v svoji državi. Ko je videl, da nima pravih možnosti, je predlagal carici, naj Sistrzenczewicza 22. 11. 1773 imenuje za beloruskega škofa.¹⁷

Katarina II. ni pustila brati papeževega ukaza o prepovedi jezuitov na njenem ozemlju in je tako obdržala beloruske jezuite kot nekakšno Noetovo barko sredi morja preganjanja, ki je preplavilo jezuite po vsem svetu. Podobno je storil Friderik II.¹⁸ v Prusiji, vendar se je jezuitov hitro naveličal; bil je pač nadvse nezadovoljen z njihovo upravo univerze v Wrocławu.

Katarina II. je takoj spoznala pomen jezuitov za izvajanje oblasti v na novo pridobljenih poljskih katoliških deželah. Že 20. 12. 1772 je obvestila nuncija Archettija,¹⁹ da je dobila lokacijo za jezuitski noviciat. Leta 1776 je bilo v Belorusiji 145 jezuitov v dvanajstih ustanovah. Leta 1779 so mogilevsko in mstislavsko rezidenco povišali v kolegij. Marca 1779 je Sistrzenczewicz dobil iz Rima polno pooblastilo in carica je končno imela samostojno škofijo. 2. 2. 1780 so v Polocku odprli noviciat kljub papeževemu in sprva še Sistrzenczewiczevemu nasprotovanju.²⁰ Ker je Sistrzenczewicz popustil, ga je carica čez slabi dve leti imenovala za nadškofa; papež Pij VI. pa mu je seveda povzročal težave. Czerniewicz je novico o odprtju noviciata veselo objavil v vseh varšavskih in mnogih zamejskih časopisih. Noviciat je bil seveda prelomni dogodek, saj je jezuitom zagotavljal neprekinjen obstoj. Praga je dala enega novica, Dunaj Nemca in Madžara, leta 1781 pa je prišel še novic iz Rima in naslednje leto iz Bologne. V prvem valu je prišlo osemnajst novicev, med njimi Ruel, Ka-

¹² Katarina II. Aleksejevna, kneginja Sofija Frederika Avgusta Anhalt-Cerbtska (Czerbtskaja, *1729; imperatorica Rusije 1762; † 5. 11. 1796).

¹³ Zaharija grof Černišev (Černičev (Gagarin, 1872, XXIV)).

¹⁴ Andrejev, 1998, 261; Gagarin, 1872, 11.

¹⁵ Poljsko: Stanislav Jan Sistrzenczewicz-Bohusz, rusko: Sestrenczewič (* 3. 9. 1731; † 1. 12. 1826).

¹⁶ Rule, 1853, 314.

¹⁷ Tolstoj, 1863, 1: 331–335.

¹⁸ Friderik II. Veliki (* 1712; kralj 1749; † 1786).

¹⁹ Giovanni Andrea Archetti (* 11. 9. 1731 Brescia; † 4. 11. 1805 Ascoli (Inglot, 1997, 69)).

²⁰ Blinova, 2002, 127; Gagarin, 1872, 61; Inglot, 1997, 73, 86; Noviciata niso odprli v Mogilevu leta 1779 (Kopatkin, 1934, 12).

minski in Skokowski; pozneje je število novicev naraslo na trideset.²¹

Katarina II. je brez uspeha prosila papeža Pija VI.²² za priznanje njenega pokroviteljstva nad Družbo. Vendar papež njene prošnje ni izrecno zavrnil. Tako je breg Dvine s Polockom zamenjal breg Tibere z Rimom. Jezuiti so preživeli pod okriljem pravoslavne imperatorke. Katarina II. si je s pomočjo jezuitov podredila katoliško cerkev v Rusiji, zato jim je morala deliti različne milosti; jezuitu Katebringu je podelila celo 300 rubljev pokojnine.²³

Maja 1780 se je Katarina II. odpravila v Mogilev na srečanje z Jožefom II., obenem pa si je hotela ogledati na novo pridobljene poljske dežele. 20. 6. 1780 so jo sprejeli jezuiti na katoliški maši, ob koncu pa ji je rektor Czerniewicz²⁴ recital v latinščini; stihe so poslali Sobolewskemu²⁵ v Rim in jih verjetno natisnili v Mogilevu. V jezuitskem samostanu so ji želeli pokazati dosežke dijakov v različnih znanostih, vendar si je zaradi pomanjkanja časa ogledala le Gruberjeve gradbene načrte. Mesec dni pozneje, dne 29. 7. 1780, je Karl Korycki²⁶ opisal obisk carice in poslal zahvalno pismo Gruberju v Ljubljano za okraske in iluminacije, ki so jih po njegovih risbah in nasvetih razstavili v Polocku. Vsa Evropa je zvedela za jezuitske uspehe v Belorusiji;²⁷ to pa je bilo seveda nerodno za Gruberjevo službovanje v Ljubljani; družnje nekdanjih jezuitov je bilo namreč v habsburški monarhiji prepovedano.

28. 1. 1782 je Katarina II. imenovala Sistrzencewicza za nadškofa s sedežem v Mogilevu; njegov pomočnik je postal jezuit Benislawski.²⁸ Sistrzencewicze je že leta 1780 predstavil Benislawskega Potjomkinu kot enega najboljših duhovnikov v svoji škofiji; pozneje je Benislawski spremljal Gruberja na njegovem prvem sprejemu v Zimskem dvorcu. Czerniewicz se je nerodno odvisnosti od sovražnega Sistrzencewicza rešil ob opori caričinega ljubimca Potjomkina,²⁹ ki je Katarinino naklonjenost podedoval po nekoliko

starejšem poljskem kralju. Sloviti maršal Potjomkin, ki si ga je zgodovina zapomnila predvsem po domnevnih kulisah, ki naj bi skrivale podrtije v vaseh, je 6. 7. 1782 omogočil ukaz o volitvah jezuitskega generalnega vikarja. Jezuiti so Potjomkina pridobili na svojo stran s pomočjo njegovih poljskih katoliških sorodnikov; tako je imel jezuite še raje kot carica sama. Gotovo je jezuite tako vneto podpiral predvsem kot sovražnik Sistrzencewicza. Ukaz za volitve je 31. 7. 1782 izdal še grof Čerņišev; jezuiti so Sistrzencewiczevo nasprotovanje zvito izigrali s širjenjem novice, da nameravajo izbrati prav njega.³⁰

Na prvi generalni kongregaciji v Polocku 17. 10. in 18. 10. 1782 je trideset vzhodno beloruskih delegatov Družbe Jezusove za generalnega vikarja izbralo Czerniewiczza, njegovi pomočniki pa so postali Lenkiewicz, Lupka, Ljubovici in Klonovski. Za tajnika so izbrali Ragetija; pomemben položaj provinciala in rektorja v Orschu pa je dobil Kareu. K. Koricki je predložil novi naziv Societatis Jesu in Alba Russia. Kongregacija je obiskal sam Potjomkin in tako volitvam dal še posebno veljavo. Czerniewicz je postal prvi uradno izvoljeni vodja jezuitov po Riccijevi smrti leta 1775, vendar mu je bil Sistrzencewicze formalno nadrejen, čeprav ni bil jezuit. 1. 3. 1783 je Benislawski odpotoval v Rim; tam ga je papež dvakrat sprejel po posredovanju ruskega agenta v Rimu Santinija.³¹

18. 1. 1784 je legat Archetti nastavil Sistrzencewicza v njegovi nadškofiji. Sistrzencewicze je brez uspeha nagovarjal carico naj jezuitom prepove kute in jih tako postopoma loči od njihove tradicije. Sistrzencewicze je skušal napraviti rusko katoliško cerkev enakopravno pravoslavni. Gruber je 11./23. 11. 1800 pisal Mariottiju, da hoče Sistrzencewicze postati papež vseh ruskih katolikov. Štirideset dni pozneje je Sistrzencewicze pripisal še ločevanje od Rima; pri tem je kot izkušen diplomat seveda nekoliko pretiraval. Podobne trditve je ponovil v pismu Conslaviju aprila 1801.³²

Sistrzencewicze sta pomagala grof Teodor Vasiljevič Rastopčin in nuncij v Varšavi, Archetti. Archetti je v Varšavi zamenjal Garampija, ki je odšel aprila 1776 na Dunaj. 26. 4. 1783 je papež predstavil Archetija Katarini II. kot novega nuncija v Peterburgu; tam ga je po policijskem izgonu iz Polocka junija 1784 naslednje leto zamenjal jezuitom bolj naklonjeni Litta.³³ Leta 1784 je Archetti postal kardinal, leta 1795 pa nadškof v Ascoliji. Nagovarjal je beloruske je-

²¹ Archetti, 1872, IX; Moroškin, 1888, 1: 144, 174; Gagarin, 1872, 63.

²² Pij VI. (* 1717; 1775 papež; † 1799).

²³ Moroškin, 1888, 1: 75, 114–115.

²⁴ Poljsko: Stanisław Czerniewicz, rusko: Stanislav Černevič (* 15. 8. 1728 Szlamowie pri Kownu; SJ 16. 8. 1743 Vilna; † 7. 7. 1785 Stajkach (Ctajkah) pri Polocku (Grzebien, 1996, 111; Moroškin, 1888, 1: 221)).

²⁵ Kazimierz Sobolewski (* 4. 3. 1719 Podlasie; SJ 2. 9. 1736 Vilna; † 24. 9. 1791 Varšava (Inglot, 1997, 67)).

²⁶ Poljsko: Karol Florian Korycki, rusko: Karel Koricki (3. 11. 1702 Dzitrykach; SJ 29. 6. 1717 Vilna; † 10. 12. 1789 Rim).

²⁷ Blinova, 2002, 127–128.

²⁸ Poljsko: Jan Benislawski, rusko: Benislavski (* 16. 7. 1735 Zozuli v Inflantach; SJ 20. 10. 1757 Vilna; † 25. 3. 1812 Zozuli (Grzebien, 1996, 35; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 69; Blinova, 2002, 129)).

²⁹ Knez Grigorij Aleksandovič Potjomkin (Potemkin, * 1739; † 16. 10. 1791 (Moroškin, 1888, 1: 234; Gagarin, 1872, 90)).

³⁰ Moroškin, 1888, 1: 139, 184, 188, 192, 208.

³¹ Blinova, 2002, 129–130; Moroškin, 1888, 1: 194; Gagarin, 1872, 169.

³² Pierling, 1896, 4: 305–307, 340.

³³ Lorenzo Litta, viskont Arese Pasalelli (* 23. 2. 1756 Milano; kardinal 23. 2. 1801; † 1. 5. 1820 Monte Flavio v Sabini (Inglot, 1997, 136–137)).

zuite k izstopu iz domnevno nezakonite Družbe; njegovo delovanje je Benislavski onemogočil le z velikimi težavami.

Hallerstein in številni drugi pekinški jezuiti so bili člani peterburške akademije; beloruski jezuiti so po pekinških izkušnjah domnevali, da name-rava carica tudi njih uporabiti za "civiliziranje" Sibirije, podobno kot so zahodnjaki uporabljali jezuite na Daljnem vzhodu in v Ameriki. Predlog je leta 1802 podprl novi minister za notranje zadeve Kočubej,³⁴ ki je vodil rusko notranjo politiko do leta 1807. Vendar je Katarina II. jezuitom raje zaupala domačo katoliško politiko ter vodenje tovarn in šol, ker bi sicer morala zaposliti tuje strokovnjake.³⁵

Novi provincial Kareu je z dvema drugima jezuitoma obiskal prestolnico; tam se je mudil kar cel mesec. Obiskoval je akademike, med njimi že povsem oslepelega Eulerja,³⁶ čigar dom je bil središče peterburškega družabnega življenja že od njegove vrnitve iz Berlina leta 1766.³⁷ S temi družabnimi srečanji je Kareu utemeljil poznejše Gruberjeve uspehe v prestolnici.

Čeprav je Katarina podpirala jezuite, je dala aretirati jezuita Zanoloviča, pri katerem so našli veliko ponarejenega denarja. Leta 1784 je v časopisu *Pribavljenje k Moskovskim vedomostjam* moskovskega izdajatelja Novikova³⁸ izšel nepodpisan protijezuitski spis *Istoria ordena jezuitov*. Katarina II. je 23. 9. 1784 ostro pisala višjemu policijskemu mojstru Arharoku v Moskvo, naj prepreči takšno izigravanje njene podpore Družbi. Policija je prepovedala to in podobne objave in uničila vse izvode revije.³⁹ Novikov je bil utemeljitelj tiskanja knjig v Rusiji. Kot blagajnik si je brez uspeha prizadeval prepričati prestolonaslednika Pavla, naj postane veliki mojster moskovske znanstveno usmerjene prostozidarske lože *Garmonija* (Harmonija). Od leta 1783 je imel Novikov stike s Schwarzem; le-ta je bil v Berlinu imenovan veliki direktor rožnih križarjev (rozenkrajcerjev). Zaradi vpletenosti svojega sina in domnevnih oddaljevanj od pravoslavja je Katarina II. s trdo roko uničila temelje rožnih križarjev v svoji državi.⁴⁰

3. V Mogilevu

Beloruska jezuitska provinca je imela v Gru-

berjevi dobi štiri kolegije (Polock, Dyneburg, Vitebsk, Orša (Orsza, Orcha)), dve rezidenci (Mogilev, Mstislav (Mscislaw, Mścisław)), dvanajst misijonskih domov in nad dvesto jezuitov. Leta 1796 so imeli v provinci 101.092 vernikov.⁴¹

*Preglednica 1: Kolegiji, rezidence in noviciati v Belorusiji*⁴²

Dyneburg	kolegij 1773–1811, noviciat 1803–1811
Mogilev	rezidenca 1773–1778, kolegij 1779–1820
Mstislav	rezidenca 1773–1778, kolegij 1779–1820
Orša	kolegij 1773–1820
Peterburg	kolegij 1800–1815
Polock	kolegij 1773–1820, noviciat 1780–1803
Romanow	rezidenca 1811–1817, kolegij 1817–1820
Užwald	rezidenca 1813–1817, kolegij 1817–1820, noviciat 1811–1820
Vitebsk	kolegij 1773–1780
Kraslaw	rezidenca 1811–1814
Pusza	rezidenca 1811–1820, noviciat 1811–1819
Riga	rezidenca 1804–1820

V Belorusiji je Gruber znova vstopil v jezuitski red,⁴³ kot so zahtevali tedanji predpisi. V Mogilevu⁴⁴ ob Dnjepru 150 km vzhodno od Minska je postal leta 1785/86 profesor mehanike. Od leta 1772 do 1786 je bil Wichert⁴⁵ superior v Mogilevu, od leta 1786 do smrti pa je bil rektor Gieryk.⁴⁶ Pod njunim vodstvom je Gruber od blizu spoznaval beloruske razmere.

Na današnji Gledališki ploščadi v Mogilevu so imeli jezuiti cerkev sv. Ksaverja s tremi zvoniki in ob njej še dvonadstropni kolegij. Kapelica sv. Ksaverja iz leta 1684 je bila tri leta pozneje predelana v cerkev, leta 1779 pa je mogilevska rezidenca prerasla v kolegij. Med Gruberjevim bivanjem v Mogilevu so v letih 1786 in 1788 v cerkvi postavili nov oltar. Cerkev je bila po izgonu jezuitov leta 1833 spremenjena v pravoslavno cerkev sv. Vstajenja. Danes je na kraju cerkve park pred vhodom v nekdanji jezuitski kolegij. Kolegij so pozneje preuredili v muzej dekabristov in nato v sodobni etnografski muzej s središčem gledališke in glasbene dejavnosti v Mogilevu.

³⁴ Knez Viktor Pavlovič Kočubej (Kocubei, * 1768; † 1834), ambasador v Carigradu 1793–1798, vicekancler 1798 (De Mais-tre, 1995, 44)).

³⁵ Moroškin, 1888, 1: 86, 94, 98, 126, 194, 212, 360, 362; Archetti, 1872, IX, 9, 99, 200, 216; Tolstoj, 1874, 2: 91; Ingot, 1997, 69.

³⁶ Leonhard Euler (* 15. 4. 1707 Basel; † 18. 9. 1783 Peterburg).

³⁷ Moroškin, 1888, 220; Dulac, 2000, 221, 261.

³⁸ Nikolaj Ivanovič Novikov (* 1744; † 1818).

³⁹ Andrejev, 1998, 96; Mihnevič, 1955, 300–301.

⁴⁰ Ryu, 1973, 198, 204, 206, 212–213, 232.

⁴¹ Grzebien, 1996, 542.

⁴² Grzebien, 1996, 543.

⁴³ Blinova, 2002, 132.

⁴⁴ Magilėy, Mohylew, Mohylów, Mohilovia.

⁴⁵ Hieronim Wichert (* 28. 11 1720 Belorusija; 14. 8. 1751 Vilna; † 7. 9. 1816 Orša (Grzebien, 1996, 731)).

⁴⁶ Kajetan Gieryk (Gerigk, * 3. 12. 1744 Warmi; SJ 28. 8. 1763 Vilna; † 2. 2. 1793 Ciepłe (Grzebien, 1996, 180, 435)).

4. Polock

4.1. Prvi jezuiti

Po enoletnem postanku v Mogilevu se je Gruber preselil v glavno jezuitsko središče Polock. Prvi jezuiti so prišli v Polock (Połock, Polotsk) ob reki Dvini na sever Belorusije leta 1579; tam jim je litovski veliki knez Stefan Batori⁴⁷ podaril dvorec. Čez dve leti so začeli poučevati; knez jim je dal Spaso-Efrosinevski samostan in zanje 20. 1. 1582 ustanovil kolegij. Leta 1581 je bil jezuit Poscevin izbran za mirovnega posrednika med Batorijem in Ivanom II.,⁴⁸ pri katerem je bil tisto leto na obisku kranjski dunajski diplomat Kobencl.⁴⁹ Za svojega namestnika v stikih z Rusi si je Kobencl po vrnitvi domov izbral Stanislasa Warszewickega, rektorja jezuitskega kolegija v Vilni.⁵⁰ Tako so jezuiti v teh krajih razvili bogato diplomatsko tradicijo že pred Gruberjevim nastopom.

Po inventarju leta 1623 je imel jezuitski kolegij v Polocku 522 tlačanskih domačij in 110 ograjenih domov. Polovica kmetov je imela po 21 ha zemlje. Pozneje so imeli beloruski jezuiti na svojih posestih nad 15.000 duš. Samo v Polocku so imeli v lasti kar 423 domov. Leta 1816 so imeli jezuiti v Polocku 174.418 rubljev dohodkov v nakazilih; leta 1820 je zanje delalo 6279 moških in 5777 žensk.⁵¹ V Polocku je leta 1818 živelo 171 duhovnikov, 2178 kmetov, devet ciganov in 2588 Židov;⁵² to je bilo trgovsko naselje z več kot pol židovskih prebivalcev. Stoletja poprej je imel Polock celo sto tisoč prebivalcev. Skupno je bilo v beloruski provinci leta 1786 174 jezuitov, leta 1817 pa že 337.⁵³

Od leta 1738 do leta 1745 so znotraj jezuitskega kolegija v Polocku zgradili cerkev sv. Šefana. V glavni jezuitski cerkvi sv. Petra in Pavla, najstarejši v starem mestu, je od leta 1770 do leta 1772 maševal Szymon Czechowicz, od leta 1783 do leta 1790 Jakob Grym, nato do leta 1806 in od 1810. do 1820. Jan Wogt, od leta 1784 do leta 1800 naš Gruber, leta 1783 in 1784 Franciszek Przynski ter od 1788. do 1803. Stürmer.⁵⁴ Jezuiti so leta 1679 zgradili še cerkev sv. Frančiška Ksaverja in jo leta 1754 obnovili; v obdobju moskovske okupacije leta 1655 pa so

postavili cerkev sv. Križa.⁵⁵ V Polocku in okolici so jezuiti upravljali še cerkve Šalilovska, Utužiska, Rossonska in Trodcivicka.⁵⁶

Od leta 1749 do 1752 je na kolegiju v Polocku poznejši sloviti astronom in vilenski profesor Poczobut učil sintakso ter obenem študiral filozofijo.⁵⁷ Pri kolegiju so imeli konvikt za sinove bogatih družin; tam so poučevali enake predmete, vendar z boljšimi profesorji in brez strogih omejitev.

Med beloruske jezuite je z velikim bleskom nenadoma prijadral ameriški milijonar Ignacio Tenorio de Carwail.⁵⁸ Doma je bil iz bajeslovnega Popayána v kolumbijski pokrajini v dolini reke Cauca; tam so jezuiti leta 1640 ustanovili najpomembnejši kolegij med Bogoto in Quitom ter gospodarili s sladkorjem, govedom in rudniki. Ignaciev ded je bil višji konjeniški oficir, priseljen iz Havane; oče José je bil član Popayánske mestne hunte in je zaradi te visoke funkcije lahko le posredno sodeloval pri nakupu šestih nekdanjih jezuitskih sužnjev.⁵⁹

Ignacio Tenorio se je šolal pri jezuitih; po izgonu jezuitov iz španskih posesti julija 1767 je odšel v Quito in tam študiral osem let. Leta 1777 je odšel v Limo; zaradi črne brade so ga po domače klicali kar Mojzes. Leta 1780 se je v pristanišču El Callao vkrcal na brigantino, ki je bila namenjena v Španijo; vendar se je izkrcal kar v Lizboni. Leta 1782 je razočaran nad Madridom odpotoval prek Francije, Dunkerqua, Pomorjanskega in Gdanska v Polock; tam je pozimi 1782/83 podaril jezuitom svoje bogastvo, nekaj mesecev po Czerniewiczzevi izvolitvi. Nastanil se je v Peterburgu in hodil na sprejeme k carici Katarini II. 1. 8. 1788, v dobi prvih Gruberjevih političnih uspehov, je odjadral nazaj na novo celino. Po številnih dogodivščinah se je 23. 6. 1796 vrnil v Popayán; tam je prej leta 1788 sloviti Humboldt meril povezave med potresi, magnetizmom in svetlobnimi pojavi.⁶⁰ Leta 1810 je Tenorio odpotoval v Quito in pomagal svojemu nečaku Camilu Torresu,⁶¹ sodelavcu slovitega Bolívarja.⁶² Tenorio je končno zapustil družino in položaj ter odpotoval v Mehiko. V Guadalajari je leta 1815 oblekel frančiškansko kuto in odšel v kalifornijski frančiškanski samostan.

Leta 1780 je Polock postal središče jezuitov,

47 Stefan Batori (* 27. 11. 1533 Somlyó (Simleu); † 12. 12. Grodnie).

48 Ivan II. Grozni (* 1530, car 1547; † 1584).

49 Janez Kobencl (Ivan Cobenzl, † 16. 8. 1594 Regensburg).

50 Pierling, 1896, 1: 406.

51 Grzebien, 1996, 524; G., 1905, 9, 12.

52 Orlov, 1995, 345, 347, 349, 351, 366, 375; Orlov, 2002, 193, 275, 331; Blinova, 2002, 55.

53 Andrejev, 1998, 100.

54 Jan Stürmer (* 12. 7. 1758; SJ 3. 11. 1786 Polock; † 1815 Polock).

55 Grzebien, 1996, 525.

56 Moroškin, 1888, 1: 56.

57 Szybiak, 1995, 24.

58 Ignacio Tenorio de Carwail (* 27. 4. 1752 Popayán; SJ; † 1850 Ciudad de México). Moroškin, 1888, 1: 197–198; Merkwürdige Nachrichten, 1783, 352; Gagarin, 1872, 69.

59 Mendelson, 1978, XIV, 287, 419.

60 Humboldt, 1970, 1: 521.

61 Camilo Torres Tenorio (* 22. 11. 1766 Popayán; † 1816).

62 Simon Bolívar (* 24. 7. 1783 Caracas; † 17. 12. 1830 San Pedro Alejandrino).

zato ga je že aprila obiskala Katarina II.⁶³ Pri pouku matematike po Evklidu so jezuiti v Polocku uporabljali učbenik jezuita Tylkowskega, ki je prav tako objavil priročnik filozofije. Za pouk filozofije so uporabljali delo Morawskega o Aristotelu, Tomažu Akvinskem in Suarezu.⁶⁴ Za pouk algebre so leta 1802 v Polocku uporabljali svojo izdajo Lacaillevega učbenika, objavljeno v Vilni.

Po programu iz leta 1796 so v pološkem kolegiju poučevali algebro, teorijsko in praktično mehaniko, hidravliko, civilno in vojaško arhitekturo, balistiko, pirotehniko ter obrti. Pri filozofiji so med bolj matematičnimi vedami predavali kozmologijo, astronomijo, eksperimentalno fiziko, optiko, višjo matematiko in etiologijo kot nauk o virih oziroma okoliščinah bolezni. Rektor in poznejši general Lenkiewicz je z Gruberjevo pomočjo dopolnil pološko knjižnico. Obok knjižnice z risbami o sv. Ignaciju je po Gruberjevih navodilih leta 1787/88 izdelal Stürmer, ki je bil od leta 1786 do leta 1805 ter od 1813. do 1815. rezbar v Polocku. Za jezuitske klerike so od leta 1764 do leta 1773 ter od 1782. do 1820. v Polocku predavali filozofijo. Imeli so dve dijaški semenišči; semenišče za ubožnejše študente so imenovali "drugo". Leta 1641 so ustanovili lekarno in njeno delo obnovili leta 1717. Od leta 1784 do leta 1788 jo je vodil Pader, nato Karol Christan do leta 1801, vmes od leta 1793 do leta 1811 pa Ignacy Vögelin.⁶⁵

4.2. Gruber v Polocku

Gruber je v Polocku postavil fizikalno-matematični muzej, kemijski laboratorij, knjižnico, galerijo slik in gledališko dvorano z bogatim okrasjem, ki jo je sam okrasil s freskami. Leta 1788 je načrtoval in gradil jezuitski kolegij v Polocku; stavbne projekte hranijo danes v Krakowu.

Od leta 1786 do leta 1800 je bil Gruber profesor matematike, fizike in arhitekture v Polocku, obenem pa je poučeval risanje in mehaniko. Leta 1799/1800 in 1800/01 je predaval eksperimentalno fiziko.⁶⁶ V zadnjih dveh letnikih retorike nižjih šol je v Polocku učil vojno in civilno arhitekturo, balistiko in pirotehniko. V Rusiji je bil sploh prvi predavatelj arhitekture; poučeval jo je še na kolegijih v Mstislavu (1787), Mogilevu (1789) in Vitebsku (1789). Leta 1799 je v Polocku organiziral pouk skupine bodočih zelo uspešnih profesorjev arhitekture, med njimi Citroviča⁶⁷ in Polonskega.⁶⁸

Ob prihodu v Polock je Gruber v cerkvi in kolegiju pripravil galerijo lepo narisanih cerkvenih podob, ki jih maja 1786 objavili v Leipzigu. V linearni perspektivi je z vodenimi barvami narisal notranjost pološkega kolegija. Razstavo so omogočili Endner⁶⁹ in G. A. Liebe.⁷⁰ Endner je bil polbrat pesnika Schillerja.⁷¹ Narisal je bakroreze v mnogih znanih knjigah tedanje dobe. Leta 1800 je Endner v Leipzigu objavil zemljevid Indije. Bakrorezec Liebe je deloval v bližnjem Halleju. Iz tega časa se je ohranil eden redkih Gruberjevih portretov; narisal ga je S. Speranza.

Leta 1786 je astronom Huberti⁷² od polihistorja Murra⁷³ kupil za pouk v pološkem kolegiju merilne naprave in sedeminpetdeset zvezkov rokopisov nürnberškega astronoma in direktorja slikarske akademije Eimmarta⁷⁴ in njegove hčere Marie Clare.⁷⁵ Huberti je bil od leta 1754 do smrti profesor matematike in astronomije na univerzi v Würzburgu, v Polocku pa se je oglasil le za krajši čas. Objavil je deset knjig, med njimi večinoma matematične učbenike. Dopisoval si je s praškim astronomom, matematikom in fizikom Steplingom.⁷⁶ Ko je kupil Eimmartove spise in naprave, je imel že več kot sedemdeset let in ni več objavljajal znanstvenih razprav.

Pri Hubertijevem nakupu Eimmartove zapuščine za astronomski kabinet so sodelovali rektor Lenkiewicz, Gruber in drugi pološki matematiki, predvsem J. Angiolini, brata A. in J. Magnani, Thein, Anton Abramsperg in Rusnati.⁷⁷ Thein, Rusnati in brata Magnani so sicer pisali in objavljali predvsem zgodovinske in bogoslovne spise; pripadali so prvi generaciji poloških jezuitov po prepovedi Družbe.⁷⁸

Lenkiewicz je od leta 1762 do 1765 študiral arhitekturo na rimskem kolegiju. V obdobju prefekta Kareuja je bil profesor filozofije in matematike v mestu Niešwież od leta 1765 do 1768, nato pa do prepovedi Družbe profesor arhitekture

⁶⁸ Blinova, 2002, 132, 135. Josef Polonski (* 1. 9. 1774 Belorusija; SJ 7. 8. 1791 Polock; † 15. 2. 1808 Polock).

⁶⁹ Gustav Georg Endner (* 1754 Nürnberg; † 8. 3. 1824 Gohlis).

⁷⁰ Gottlob August Liebe (* 1746; † 1819 (G., 1905, 215; Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Moroškin, 1888, 1: 229)).

⁷¹ Johann Christoph Friedrich Schiller (* 10. 11. 1759 Marbach; † 29. 4. 1805 Weimar).

⁷² Franz Huberti (* 20. 5. 1715 Geisenheim v Rheingaukreis; SJ 13. 7. 1734 provinca Zgornja Rajna; † 2. 2. 1789 Würzburg (Sommervogel, 4: 496)).

⁷³ Christoph Gottlieb von Murr (* 1733; † 1811 (Pilz, 1977, 292, 297–298)).

⁷⁴ Georg Christoph Eimmart (Einmart, * 22. 8. 1638; † 9. 1. 1705 Nürnberg).

⁷⁵ Slikarka in astronomka Maria Clara Eimmart (* 27. 5. 1676; † 3. 11. 1707 Nürnberg), žena profesorja fizike in matematike Johanna Heinricha Müllerja (* 1671; † 1731).

⁷⁶ Joseph Stepling (* 1716; † 1778).

⁷⁷ Sommervogel, 3: 1882.

⁷⁸ Sommervogel, 5: 315–316, 7: 333, 7: 1962; Moroškin, 1888, 1: 170.

⁶³ Orlov, 2002, 427.

⁶⁴ G., 1905, 7, 9.

⁶⁵ Grzebien, 1996, 526.

⁶⁶ Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Gagarin, 1872, 171; Grzebien, 1996, 215.

⁶⁷ Jozef Citrovič (Josef Citovič * 1771; † 1846).

in prefekt v Polocku. Kot odličen astronom je bil konec leta 1773 poslan v Peterburg; po posredovanju jezuita Francisca Guberta v Mura je sestavil velik astronomski teleskop. V Polocku je po prepovedi Družbe pomagal Czerniewiczzu pri organizaciji in odprtju noviciata. Leta 1782 je postal rektor v Polocku in eden treh glavnih asistentov v Družbi. Po Czerniewiczevi smrti je bil 27. 9./8. 10. 1785 izbran za generalnega vikarja. Gruber in drugi so ga zaman nagovarjali, naj razširi jezuitske misijone v Madras, Aleppo in drugod po Turčiji ter s tem podpre prizadevanja Katarine II. za razkosanje države "bolnika ob Bosporju".⁷⁹

Šestindeset zvezkov (sic!) Eimmartovih pisem in zapisov so leta 1831 iz Polocka prenesli na peterburško univerzo; danes jih hranijo v peterburški knjižnici Saltikov-Ščedrin.⁸⁰ V desetem zvezku so shranjena Eimmartova dopisovanja z dunajskimi jezuiti od leta 1690 do 1694. Eimmart je leta 1688 začel meriti v zasebni zvezdarni. Izboljšal je sekstant, kvadrant, astronomsko uro in helioskop. Leta 1679 je kupil več kot petdeset naprav za magnetne meritve, ki jih je Gruber pozneje uporabljal v Polocku. Eimmart je raziskoval lom žarkov sočasno s Huygensom in postavil nihalo za opazovanje vrtenja Zemlje, ki ga danes poznamo pod Foucaultovim⁸¹ imenom. Leta 1678 je opazoval svetlobo zodiaka, pozneje pa mrke, Luno in komete.

V fizikalnem in kemijskem laboratoriju v prvem nadstropju kolegija je Gruber sam sestavljal novo orodje in stroje, številne naprave pa je kupil v tujini. V astronomski dvorani je imel teleskop dolg poltretji meter in še tri druge teleskope na zrcala. Uporabljal je barometre, teodolite, ekvatorijale, sekstante, kvadrante, tri astronomske ure ter krogli z narisanimi zvezdami in površino Zemlje, večinoma iz Eimmartove zapuščine.

V mineraloškem kabinetu je Gruber hranil drage kamne in vzorce rud ter samorodnih kovin: almaze, rubine, safirje, topaze ter samorodno zlato, platino in srebro. V fizikalnem kabinetu je imel tri električne naprave in elektrofor s premerom skoraj dva metra po Voltovi iznajdbi razviti iz raziskav našega Hallersteina in drugih jezuitov v Pekingu. Tik pred Gruberjevim prihodom v Belorusijo so po naročilu Katarine II. v Peterburgu sestavili poldrugi meter dolg elektrofor; tedaj je bil med največjimi na svetu. Za izdelavo so porabili 36 kg španskega voska in 81 kg smole.⁸²

Leta 1787 je Gruber pripravil zbirko redkosti

in jo priredil po vzoru na nekoč sloviti Kircherjev rimski muzej. V parterju in prvem nadstropju kolegija je hranil umetnine iz koral in jantarja, portrete, sliko Arhimeda izpod Rubensovega čopiča, kopije Rafaela in Tiziana, Gruberjeve perspektive, arheološke najdbe – med njimi kosti mamutov, stare rokopise, orodja, orožja različnih narodov, stare akte, zbirko školjk ter starega denarja. Visoko v steno je postavil strah vzbujajočo glavo starca z dolgimi sivimi lasmi, ki je obiskovalcu znala razumno odgovoriti v poljubnem jeziku. Presenečeni obiskovalci se kar niso mogli dovolj načuditi.

Govorečo glavo je prvi sestavil Grienberger⁸³ na rimskem kolegiju, pozneje pa je z njo zaslovel Kircher. Gruber je presešel celo muzej rimskega kolegija svojega vzornika Kircherja. Razstavil je portret carice v slonovi kosti s srebrnim okvirjem ob miniaturi šahovski deski. V parterju je uporabljal še laboratorij in dvorano za izpite. Nekateri Gruberjevi mehanski instrumenti iz Polocka so pozneje romali v peterburški Ermitraž.⁸⁴

Med Gruberjevimi pomočniki v Polocku je bil Bavarec Shopfer,⁸⁵ mehanik, kovač in urar, ki je sestavil mehanske mline in napravo za rezanje sukna. Izum so prvič uspešno uporabili v jezuitski tovarni v Polocku; nato so ga kazali v Peterburgu in Moskvi. Tovarna je bila ustanovljena okoli leta 1797 v bližini kolegija in je leta 1798 zaposlovala sedem suknarjev, prav toliko hlapcev in še dvaintrideset drugih delavcev. Shopfer je bil mlinar in kovač v Polocku od leta 1791 do smrti; le leta 1804 in 1805 je skupaj s Sommererjem⁸⁶ pomagal Gruberju v Peterburgu, nato pa se je znova vrnil v Polock. Tovarno sukna je od leta 1797 do 1815 vodil jezuit Donat Burkhard ob pomoči Karola Lemiszewskega od leta 1798 do 1803. Od leta 1806 do 1820 je vodstvo podjetja prevzel Antoni Seitner, od leta 1816 do 1819 ob pomoči Jana Michalowskega. Ob kolegiju je obratoval še mlin;⁸⁷ tako je podjetni Gruber preuredil Polock v pravo industrijsko mesto.

Izkušen nemški kovač Schmidt⁸⁸ je prav tako sestavljal naprave za Gruberjev muzej. 21. 11. 1799 je Italijan Ricca⁸⁹ po napornem popotova-

⁷⁹ Grzebien, 1996, 359; Zaleski, 1905, 4: 231; Moroškin, 1888, 1: 223.

⁸⁰ Michail Jewgrafovič Saltikov-Ščedrin (Saltykow-Scedrin, Sjtsjedrin, * 1826 Spas-Ugol v guberniji Twer; † 1889 Peterburg).

⁸¹ Léon Foucault (* 1819; † 1868).

⁸² Schiffer, 2003, 58.

⁸³ Christoph Grienberger (* 2. 6. 1564 Hall na Tirolskem; SJ avgust 1590; † 11. 3. 1636 Rim (Sommervogel, 3: 1810)).

⁸⁴ Orlov, 1995, 366, 367, 368, 369; Orlov, 2002, 428; Grzebien, 1996, 526; Sapunov, 1997, 29; Gorman, 2003, 31.

⁸⁵ Franciszek Ksaver Shopfer (Schoepfer, * 3. 12. 1761 Mirsbach na Bavarskem; SJ 1. 7. 1789 Polock; † 12. 4. 1808 Polock (Grzebien, 1996)).

⁸⁶ Jan Sommerer (* 9. 1. 1754 Sexten na Tirolskem; SJ 14. 11. 1781 Polock; † 7. 5. 1823 Sion v Švici (Grzebien, 1996, 633)).

⁸⁷ Grzebien, 1996, 526; Moroškin, 1888, 1: 221.

⁸⁸ Kristoph Schmidt (Krysztof Schmitt, * 25. 7. 1745 Nemčija; SJ 29. 7. 1781 Polock; † 22. 2. 1812 Polock).

⁸⁹ Francisco Ricca (* 21. 10. 1755 Novara; SJ 1. 5. 1770 provinca Milano; † 15. 3. 1809 Polock).

nju prispejal v Polock skupaj z nekdanjim jezuitom Petrobonijem.⁹⁰ 15. 8. 1802 sta oba postala profesorja v Polocku. Ricca je najprej predaval kot magister, nato pa je prevzel Gruberjev muzej in ga razširil.⁹¹ Ricca je bil zelo učen in je v Polocku predaval naravoslovje; dodobra ga je preučil med študijem pri Boškoviću na univerzi v Pavii. Z Boškovičem sta bila tesna prijatelja, tako da je Ricca dve leti po Boškovićeви smrti objavil njegov življenjepis in ga posvetil dubrovniškemu senatu.⁹²

Po Riccovi smrti je do izгона jezuitov leta 1820 muzej prevzel Gruberjev nekdanji študent Citrovič kot carski nadzornik muzeja. Pri muzeju so pomagali še Gruberjev učenec, profesor arhitekture Polonski,⁹³ profesor eksperimentalne fizike Thein,⁹⁴ profesor matematike in filozofije Stanislav Petrovič in drugi.⁹⁵

Preglednica 2: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1776/77

Antoni Byszkowski	filozofija
Michael (Michle) Borowski	matematika
Andrzej Żebrowski	arhitektura

Preglednica 3: Učni načrt v Polocku leta 1776/77⁹⁶

Prvi razred	začetnica aritmetike
2. in 3. razred (66 dijakov)	aritmetika, ulomki, razmerja
Četrti razred (51 dijakov)	začetki algebre, naravoslovje
Peti razred (7 dijakov)	teorijska in praktična mehanika; civilna in vojna arhitektura; balistika in pirotehnika; praksa in teorija hidravlike; naravoslovje; mizarstvo in drugo rokodelstvo
Šesti razred (9 dijakov)	kozmozgija, astronomija, fizika, optika, katoptrika, eksperimentalna fizika, sferična geometrija, višja matematika, naravoslovje

⁹⁰ Ignacy Petroboni (* 18. 1. 1749 Mantova; SJ 12. 10. 1765 beneška provinca; † 14. 3. 1831 Genova (Grzebien, 1996, 507)).

⁹¹ Blinova, 2002, 244–245; Compendia vitarum defunctorum in Collegio Polocensi S.J. ab anno 1749 ad annum 1815 (APMP T. J. Krakow, sign. 350).

⁹² Marković, 1968, 15; Marković, 1969, 1037, 1051.

⁹³ Jozef Polonski (* 1. 11. 1774 Belorusija; SJ 7. 8. 1791 Polock; † 15. 2. 1808 Polock).

⁹⁴ Matheus Thein (Them, * 17. 1. 1737 Hassfurt; SJ 14. 9. 1755 nemška provinca; † 30. 1. 1805 Mogilev).

⁹⁵ Blinova, 2002, 243–244.

⁹⁶ G., 1905, 15–17. Predmetnik je ostal skoraj enak leta 1802, le v petem razredu so predavali teorijsko in praktično geometrijo, arhitekturo, fiziko in matematiko pa so bržkone raje poučevali na filozofiji.

Stanislaw Czerniewicz, rektor kolegija v Polocku in generalni vikar jezuitov (Grzebien, 1996; Orlov, 2002, 330; Orlov, 1995, 364)

Lenkiewicz, rektor jezuitskega kolegija v Polocku (Grzebien, 1996)

Preglednica 4: Gruberjevi sodelavci in dijaki v Polocku leta 1784/85⁹⁷

Ime	Funkcija	Poznejše delo
Lenkiewicz ⁹⁸	rektor od 18. 10. 1782	
Antonius Michnowicz	magister novicev	1783–1794 magister novicev v Polocku, nato v Dynebergu
Ostrowski ⁹⁹	minister, prefekt	1794–1799 rektor Dyneburg, 1799–1803 vicerektor v Polocku, 1805–1809 beloruski provincial
Czaykowski ¹⁰⁰	prefekt, spodbujevalec, katehet	1770–1772 superior v Mogilevu
Panizzoni ¹⁰¹	prefekt knjižnice, profesor poljščine	1785–1789 tajnik beloruske jezuitske province, pod Gruberjem italijanski provincial
Rusnati ¹⁰²	teolog, prefekt knjižnice	1787–1794 profesor fizike in matematike in farmacevt v Vitebsku
Andreas Baynilewicz	govornik	
Sutocki ¹⁰³	vodja zdravnikov	misijonar v Polocku
Magnani ¹⁰⁴	svetovalec pri noviciatu	1784–1786 profesor retorike, poetike v Mogilevu
Scordialò ¹⁰⁵	profesor teologije	od 1794 v Parmi
Angiolini ¹⁰⁶	vodja kontraverzne teologije, profesor poljščine	slikar, arhitekt
Pfeiffer ¹⁰⁷	profesor cerkvenega prava in poljščine	bogoslovni pisec
Zdanovicz ¹⁰⁸	misijonar	1787–1788 misijonar v Albrychtówu pri Polocku
Angiolini ¹⁰⁹	profesor poljščine	knjižničar, zgodovinar
Franciscus Maliehs	profesor nemščine	
Gruber	profesor mehanike, arhitekture	
Zaremba ¹¹⁰	vodja, profesor francoščine	1801–1807 profesor arhitekture v Vitebsku

⁹⁷ Gagarin, 1872, 170–173.

⁹⁸ Poljsko: Gabriel Lenkiewicz, rusko: Lenkevič (* 15. 3. 1722 pri Polocku; SJ 15. 8. 1745 Vilna; † 10. 11. 1798 Polock (Grzebien, 1996, 359)).

⁹⁹ Kasimierz Ostrowski (Casimirus, * 28. 2. 1743 Litva; SJ 14. 8. 1764 Mazowsza; † 29. 10. 1814 Orša (Grzebien, 1996, 482)).

¹⁰⁰ Wojciech Czaykowski (Adalbertus, * 10. 4. 1720 Podlasie; SJ 2. 9. 1738 Vilna; † 6. 12. 1790 Dyneburg (Grzebien, 1996, 108)).

¹⁰¹ Luigi Panizzoni (Aloysius, * 11. 6. 1729 Vicenza; SJ 3. 11. 1745 Rim; † 11. 8. 1820 Rim (Grzebien, 1996, 490)).

¹⁰² Alojzy Jan Rusnati (Aloysius, * 26. 7. 1751 Italija; SJ 3. 6. 1768 Milano; † 26. 8. 1820 Ferrara (Grzebien, 1996, 586; Sommervogel, 7: 333)).

¹⁰³ Antonius Sutocki (* 14. 1. 1714 Litva; SJ 18. 10. 1743 Vilna; † 9. 7. 1791 Polock (Grzebien, 1996, 654)).

¹⁰⁴ Augustin Magnani (* 28. 8. 1746 Bologna; SJ 12. 10. 1762 Beneška provinca; † 21. 4. 1791 Czezersk (Grzebien, 1996, 399; Sommervogel, 5: 315)).

¹⁰⁵ Bernardino Scordialò (Bernardus, * 20. 8. 1737 Tinos; SJ 17. 10. 1752 Beneška provinca; † 29. 1. 1802 Fidenza (Grzebien, 1996, 608; Ingot, 1997, 91, 171)).

¹⁰⁶ Gaetano Angiolini (Kaertan, Cajetanus, * 27. 11. 1748 Piacenza; SJ 17. 10. 1765 Novellara; † 17. 11. 1816 Rim (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1: 393; Ingot, 1997, 181)); kot izkušen arhitekt in slikar je prišel v Polock skupaj z bratom leta 1775.

¹⁰⁷ Kolumbian Pfeiffer (Columbias, * 1747 Avstrijska provinca; SJ 18. 10. 1765; † 1792 (Grzebien, 1996, 502; Ingot, 1997, 91)).

¹⁰⁸ Cyprianus Zdanovicz (* 15. 1. 1725 Belorusija; SJ 1. 9. 1750 Vilna; † 9. 10. 1820 Polock (Grzebien, 1996, 789)).

¹⁰⁹ Franciscus Angiolini (Francesco, * 17. 5. 1750 Piacenza; SJ 17. 10. 1765 Beneška provinca; † 21. 2. 1788 Polock (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1: 391)).

¹¹⁰ Jacobus Zaremba (Jakub Zaremba, * 10. 7. 1746 Mazowsz; SJ 14. 9. 1764 Polock; † 15. 1. 1809 Polock (Grzebien, 1996, 787)).

Borkowski ¹¹¹	profesor teologije	1767/68 profesor filozofije v Varšavi
Magnani ¹¹²	profesor etike in naravnih zakonov	profesor v Czeczersku
Angiolini ¹¹³	repetitor teologije, profesor poljščine	1789–1793 profesor filozofije in matematike v Polocku
Korycki ¹¹⁴	profesor retorike, poetike, zgodovinar hiše	tajnik provinciala 1798–1799, 1803–1805
Borowski ¹¹⁵	profesor teologije, prefekt filozofije	od 1787. do smrti vicekancler v Polocku
Piottuch ¹¹⁶	profesor filozofije	1785–1789 pridigar v Polocku
Gumkowski ¹¹⁷	upravnik hiše	1767–1768 arhitekt v Polocku
Thaddeus Iwanowski	profesor gramatike, sintakse	
Thaddeus Sklodowski	upravnik Albrichtovega misijona	
Orlowski ¹¹⁸	vodja dninarjev	1788–1820 operarius in prefekt kongregacije Opatrzność Boża v Polocku
Longinus Turyna	profesor nižjih študijev	
Koc ¹¹⁹	študent 4. letnika teologije	1796–1803 misijonar in upravnik v Polocku
Ludovicus Wizgintt ¹²⁰	študent 3. letnika teologije	misijonar v Rusiji
Rzewuski ¹²¹	študent 2. letnika teologije	1798–1803 rektor v Vitebsku, 1798–1812 upravnik province
Perkovski ¹²²	študent 2. letnika teologije	1799–1806 superior v mestu Rasna
Skokowski ¹²³	študent 2. letnika teologije	
Michael Kozakiewicz	študent 1. letnika teologije	
Stanislaus Swientochowski	študent 1. letnika teologije	
Josephus Kamienski ¹²⁴	študent mehanike, arhitekture (filozofije)	1794–1798 profesor filozofije in matematike v Polocku, 1798–1799 profesor arhitekture v Polocku
Lastovski ¹²⁵	študent 1. letnika filozofije	1796–1797 profesor filozofije v Vitebsku, 1802–1805 rektor v Vitebsku
Musnicki ¹²⁶	študent 1. letnika filozofije	1797–1800 profesor filozofije v Polocku, zgodovinar, dramatik

¹¹¹ Jan Borkowski (Joannes, * 18. 5. 1727 Vojvodina Płock; SJ 23. 10. 1742 Vilna; † 31. 7. 1785 Polock (Grzebien, 1996, 58)).

¹¹² Joannes Natalis Magnani (* 25. 12. 1747 Bologna; SJ 29. 10. 1763 Beneška provinca; † 22. 10. 1794 Polock (Grzebien, 1996, 399, Sommervogel, 5: 315–316)).

¹¹³ Joseph Angiolini (* 14. 10. 1747 Piacenza; SJ 14. 10. 1762; † 28. 3. 1814 Polock (Sommervogel, 1: 394; Grzebien, 1996, 11)).

¹¹⁴ Josephus Korycki (* 23. 6. 1754 Litva; SJ 13. 10. 1769 Nieswiez; † 8. 10. 1827 Stara Wieś (Grzebien, 1996, 305)).

¹¹⁵ Michał Borowski (Michael, * 25. 9. 1736 Litva; SJ 24. 8. 1758 Vilna; † 4. 10. 1795 Polock (Grzebien, 1996, 59; Gagarin, 1872, 171)).

¹¹⁶ Michał Piottuch (Michael Piotuch, * 15. 8. 1744 Belorusija; SJ 9. 8. 1765 Niešwież (Nieswiez); † 23. 4. 1797 Mstislaw (Grzebien, 1996, 513)).

¹¹⁷ Stanisław Gumkowski (* 14. 11. 1741 Mazowsz; SJ 22. 8. 1760 Niešwież; † 20. 4. 1799 Polock (Grzebien, 1996, 203)).

¹¹⁸ Thomas Orlowski (* 15. 12. 1743 Belorusija; SJ 14. 8. 1768 Mazowsz; † 31. 3. 1827 Zoločca (Grzebien, 1996, 478)).

¹¹⁹ Jan Koc (Joannes, * 17. 12. 1750 Podlasie; SJ 10. 8. 1770 Lomža; † 12. 2. 1812 Orša (Grzebien, 1996, 288)).

¹²⁰ Ludwik Wizgintt (Ludovicus, * 1. 9. 1748 Żmudź; SJ 20. 7. 1768 Vilna; † 11. 3. 1803 Dyneburg (Grzebien, 1996, 750)).

¹²¹ Ludwik Rzewuski (Ludovicus, * 14. 8. 1753 Belorusija; SJ 9. 8. 1770 Niešwież; † 25. 8. 1812 Orša (Grzebien, 1996, 592)).

¹²² Józef Perkowski (Josephus Perkowski, * 14. 12. 1754 Belorusija; SJ 3. 8. 1771 Niešwież; † 2. 7. 1823 Mikuszowice (Mikuszewice) (Grzebien, 1996, 499)).

¹²³ Manswet Skokowski (Mansuetus, * 20. 2. 1751 Belorusija; SJ 13. 8. 1770 Niešwież; † 8. 2. 1798 Mstislaw (Grzebien, 1996, 621)).

¹²⁴ Józef Kamiński (Josephus Kamienski, * 18. 3. 1763 Belorusija; SJ 14. 1. 1780 Polock; † 29. 3. 1813 Rydz (Grzebien, 1996, 265)).

¹²⁵ Jan Łastowski (Joannes, * 20. 5. 1764 Belorusija; SJ 14. 8. 1780 Polock; † 14. 4. 1805 Vitebsk (Grzebien, 1996, 384)).

¹²⁶ Nicodemus Muśnicki (Musnicki, * 10. 2. 1765; SJ 25. 7. 1781 Polock; † 16. 1. 1805 Polock (Grzebien, 1996, 447)).

Vincentius Juriewicz	študent 1. letnika filozofije	
Sakiel ¹²⁷	študent 1. letnika filozofije	1790–1791 vodja konvikta v Mstislavu
Andreas Jawigel	lekarnar	
Andreas Staniewicz	pomočnik upravnika Albrechtovega misijona	
Pader ¹²⁸	lekarnar	lekarnar in kirurg v Passauu, lekarnar v Polocku 1784–1788
Christophorus Schmitt	umetnik	
Christophorus Stefanovicz	krojač	
Dominicus Niedzwiecki	čuvaj cerkve	
Franciscus Albinovicz		
Franciscus Rostkowski		
Grym ¹²⁹		mizarska dela v Vilni pri sv. Ignaciju 1737– 1741 in sv. Janu 1770
Jacobus Kuhn		
Ignatius Hatowsky		
Joannes Nitzel		
Joannes Sommerer		
Joannes Wogt ¹³⁰	prefekt obrtnikov	kovinar v Polocku 1783–1806
Leo Czaykowski		
Michael Wierzbicki		
Nicolaus Moraczewski		
Thomas Sokoliwicz		
Czyż ¹³¹	novic 2. leto	1795–1797 prefekt poloških šol, 1800–1802 vodja konvikta Peterburg, 1802–1806 rektor plemiškega kolegija v Peterburgu, 1813 asistent generala
Przysieski ¹³²		1804–1805 profesor arhitekture v Vitebsku
Angiolini ¹³³	novic 1. leto	pisal slovnico poljskega jezika
Bonifacius Kamienski		
Woyszwilllo ¹³⁴		prefekt šole in knjižnice Dyneburg 1804– 1805, superior v Astrahanu in na Kavkazu 1805–1827
Grabczynski ¹³⁵		pisal pesmi o Potjomkinu

¹²⁷ Franciszek Ksawery Sakiel (Xaverius, * 3. 9. 1756 Żmudź; SJ 14. 8. 1780 Polock; † 1. 9. 1802 Dyneburg (Grzebien, 1996, 596)).

¹²⁸ Karol Pader (Carolus, * 26. 1. 1738 Győr; SJ 26. 10. 1766 Trenčim; † 7. 2. 1788 Polock (Grzebien, 1996, 488)).

¹²⁹ Jakub Grym (Jacobus Grim, * 20. 7. 1709 Warmia; SJ 18. 9. 1737 Vilna; † 16. 12. 1790 Polock (Grzebien, 1996, 200)).

¹³⁰ Jan Voigt (Joannes Wogt, * 9. 9. 1744 Fult v Nemčiji; SJ 8. 8. 1770 Lomža; † 8. 11. 1829 Ferrara (Grzebien, 1996, 714)).

¹³¹ Andrzej Czyż (Andreas Czyz, Czuz, * 27. 11. 1763 Belorusija; SJ 13. 8. 1783 Polock; † 23. 4. 1816 Polock (Grzebien, 1996, 114)).

¹³² Jozef Przysieski (Josephus, * 15. 1. 1763 Mstislav; SJ 14. 8. 1783 Polock; † 5.1. 1832 Nowi Sacz (Grzebien, 1996, 551)).

¹³³ Luigi Angiolini (Aloysius, * 3. 11. 1754 Piacenza; SJ 27. 6. 1784 Polock; † 27. 5. 1793 Polock (Grzebien, 1996, 11; Sommervogel, 1:391)).

¹³⁴ Jan Woyszwilllo (Joannes, * 20. 10. 1766 Ciszejkach v Litvi; SJ 12. 8. 1784 Polock; † 7. 7. 1842 Tarnopol (Grzebien, 1996, 761)).

¹³⁵ Ludwik Grabczynski (Ludovicus, * 4. 2. 1769 Vicenza; SJ 14. 8. 1784 Polock; † 30. 3. 1800 Dyneburg (Grzebien, 1996, 191)).

Preglednica 5: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1802,¹³⁶ med njimi Ljubljčan Novak, ki je prispel v Belorusijo že pred Gruberjem leta 1783, matematiko pa je najprej predaval v Vitebsku.

Natalis Magnani, Michal Poituck, Jozef Angiolini, Piotr Estko, Ksawery Nowagk, ¹³⁷ Jozef Kamienski, Rajmund Brzozowski	filozofija
Skokowski, Jozef Polonski	mehanika, arhitektura

Preglednica 6: profesorji matematičnih ved v Polocku leta 1803¹³⁸

Condrau ¹³⁹ (3. razred)	hidrostatika, hidravlika, aeromertija, akustika, dioptrika, katoptrika, astronomija
Jakub Pierling	vojna in civilna arhitektura
Piotrowicz ¹⁴⁰	fizika, višja matematika, eksperimentalna fizika
Josef Cytowicz	kemija, mineralogija
Markianowicz ¹⁴¹	fizika, ravna in sferična trigonometrija na filozofskih študijih
Schmitian ¹⁴²	eksperimentalna fizika, kemija, mineralogija na filozofskih študijih

Preglednica 7: rektorji v Polocku¹⁴³

Piotr Skarga	1582–1586
Stanislav Czerniewicz	1770–1782
Gabriel Lenkiewicz	1782–1786
Kareu	1786–1799
Wichert (vicerektor Kazimierz Ostrowski)	1803–1805
Antoni Lustyg	1814–1817
Rajmund Brzozowski	1817–1820

Jezuitski kolegij v Polocku

¹³⁶ G., 1905, 17.

¹³⁷ Franc Ksaver Novagk (poljsko: Nowack, * 1748 Ljubljana; SJ 15. 10. 1765; † 1804 (Grasselli, 1998, 108; Inglot, 1997, 91, 106; Bli-nova, 2002, 147; G., 1905, 17)).

¹³⁸ G., 1905, 78, 81, 84, 98–99, 100–102, 115.

¹³⁹ Jakub Condrau (Kondrau, * 27. 11. 1779 Chur v Švici; SJ 24. 6. 1805 Dyneburg; † 20. 4. 1837 Tarnopol v Galiciji (Grzebien, 1996, 102)), profesor v Polocku 1808–1820 in dopisnik in 1818 izdajatelj revije *Miesiecznik Polocki* (Brown, 1862, 150). Po izgonu jezuitov iz Rusije odšel v Italijo in nato v Tarnopolu poučeval in organiziral naravoslovni kabinet za gimnazijske in filozofske študije.

¹⁴⁰ Stanislaw Piotrowicz (* 14. 11. 1780 Lotwia; SJ 30. 11. 1795 Polock; † 26. 11. 1826 Tuchowie (Grzebien, 1996, 513)).

¹⁴¹ Rafael Markianowicz (Markijanowicz, * 14. 10. 1783 Mstislav; SJ 10. 8. 1799 Polock; † 23. 12. 1856 Nowy Sacs (Grzebien, 1996, 408)).

¹⁴² Franciszek Schmitian (Schmitijan, * 28. 8. 1788 Hildesheim pri Hannoveru; SJ 13. 6. 1805 Dyneburg; † 13. 7. 1828 Tarnopol Grzebien, 1996, 605)), profesor fizike in kemije v Polocku 1817–1820.

¹⁴³ Grzebien, 1996, 526.

Brzozowski, rektor jezuitskega kolegija v Polocku in Gruberjev naslednik na položaju generala (Grzebien, 1996)

Okrašena notranjost jezuitske cerkve v Polocku (Orlov, 2003, 69)

Največji zaklad Polocka pa so bile vendarle knjige. Panizzoni je bil prefekt knjižnice leta 1784/85. Gruber je do leta 1787 knjižnico razširil na 5576 del v okoli 16.000 zvezkih; do leta 1815 je imela že več kot 35.000 del. Med njimi je bilo 8006 knjig, ki jih je jezuitom podaril Račinski, nadškof Gnlenski.¹⁴⁴ Leta 1787 je Gruber z dovoljenjem carice ustanovil tiskarno in načrtoval nekaj stavb v mestu. Skupaj s patrom Skokowskim, profesorjem arhitekture v Polocku, sta za vladarico opravljala še posebne naloge. Skokowski je bil Gruberjev nadarjeni dijak in zaupnik. Izkazal se je kot astronom, zdravnik, mehanik in profesor arhitekture v Polocku od leta 1790 do leta 1794. Nato je predaval filozofijo in matematiko v Vitebsku od leta 1794 do leta 1796, arhitekturo pa v Mogilevu leta 1796/97 in Mstislavu leta 1797/98.¹⁴⁵

Že leta 1785 je beloruski gubernator Paserk (Passek) posredoval jezuitom ukaz dvora, naj v prestolnico pošljejo dva sposobna jezuita. Za tajno nalogo so izbrali Gruberja, ki je komaj prispel, in Skokowskega; po drugih virih naj bi Gruberju pomagal neimenovani italijanski jezuit. Po navodilih carice Katarine II. je Gruber načrtoval preprečevanje angleškega vpliva na Kitajskem, ki se je začel krepiti leta 1785. Žal je Gruber napredoval le počasi. Zato so ga skupaj s pomočnikom še istega leta vrnil v Polock; tam sta čakala na ponoven poziv v prestolnico. Glavni ruski agent v Pekingu je bil nekdanji jezuit, Florentinec Poirot,¹⁴⁶ ki je imel položaj mandarina in pekinškega tajnika za odnose z Rusijo.¹⁴⁷ Poirot in Cipolla¹⁴⁸ sta se 20. 3. 1770 vkrcala na portugalsko ladjo in 20. 10. 1770 priplula v Kanton. Poirot je septembra 1802 prosil za priključitev ruskim jezuitom; Cipolla je podobno zahtevo izrazil leta 1805, potem ko mu je Gruber poleg svojega vabila dodal še dopis Cipollovega mladostnega tovariša Desperamusa.¹⁴⁹ Leta 1787 se je Katarina II. med potjo na Krim ustavila v Mstislavu; tam je Gruber tisti čas predaval arhitekturo. Z zanimanjem si je ogledala njegovo risbo z vodnimi okrasi, ki so predstavljali poglobitev perspektive; umetnina je bila z velikim odobravanjem razstavljena v Leipzigu. Ob caričinem odhodu so na eni strani ceste stali jezuiti, na drugi pa uniati pod vodstvom Iraklija Lisovskega.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Moroškin, 1888, 1: 56; Zaleski, 1886, 2: 124, 164.

¹⁴⁵ Poplatek, Paszenda, 1972, 200.

¹⁴⁶ Louis de Poirot (Ho Ts'ing-T'ai, * 23. 10. 1735 Loraine; SJ 9. 7. 1756 Rim; † 13. 10. 1813 Peking (Dehergne, 1973, 207)).

¹⁴⁷ Moroškin, 1888, 1: 225–226; Moroškin, 1870, 2: 318; Zaleski, 1886, 2: 136.

¹⁴⁸ Luigi Cipolla (Aloys Cibolla, Louis, * Caltavuturo pri Palermu na Siciliji; SJ 5. 11. 1757 Sicilija; † po 1805 (Dehergne, 1973, 56)).

¹⁴⁹ Inglot, 2002, 358; Moroškin, 1870, 2: 333. Eduardo Desperamus (* 27. 9. 1737 Chios; SJ 6.11. 1751 provinca Sicilija in 27. 10. 1803 Peterburg; † 26. 11. 1812 (Inglot, 1997, 214)).

¹⁵⁰ Moroškin, 1888, 1: 227, 229.

Prefekt pološke tiskarne je bil od leta 1787 do 1797 Maciej Rakiety, nato Brzozowski do prevzema generalskih dolžnosti leta 1805, naslednje leto pa Alojzy Lenkiewicz.¹⁵¹ Pološka tiskarna je do pregona jezuitov iz Rusije 13. 3. 1820 izdala več kot petsto naslovov v desetih jezikih, tudi beloruskem, latvijskem in litovskem. Med položskimi izdajami so bile tudi matematične knjige Conreauja.¹⁵² Med Gruberjevimi študenti umetnosti v Polocku sta bila Augustin Niedzwiedzki (Niedźwiecki), ki je Gruberju pomagal pri freskah v Polocku,¹⁵³ ter poznejši kipar in namestnik predsednika peterburške akademije Tolstoj,¹⁵⁴ ki je bil navdušen nad Gruberjevim slikanjem v perspektivi in njegovimi drobnimi umetninami v slonovi kosti. Gruber ga je vse do svoje smrti poučeval dvakrat na teden.¹⁵⁵

4.3. Vpliv potresa na magnet

V vrtincih svetovne politike Gruber ni pozabil na fizikalna raziskovanja. Že Robert Boyle, Hooke, Kircher, Halley¹⁵⁶ in Immanuel Kant so poročali o vplivih potresa na magnet. Boyle je opisal spremembe magnetizma ob potresih v Rimu in Neaplju. Kant je ugotovil, da so ob lizbonskem potresu (1755) magneti v Augsburgu oslabei, kompasi pa so se neurejeno sukali. Hkrati so opazili vrtince v vodah reke Ruhm pri Hannoveru, na Švedskem blizu norveške meje pa se je premaknila površina zemlje.

Kircher je opisal podmorske vulkane in podzemne povezave med oddaljenimi deželami. Benjamin Franklin je razvil teorijo o električni naravi potresa po podobnosti z bliskom. Zamislil si je ozračje iz mešanice plinov, ki tiščijo iz notranjosti Zemlje proti površju in pod zemljo zbirajo električni naboj podobno kot v ozračju.¹⁵⁷ Ker je blisk razmagnetil kompas, je nekaj podobnega Franklin pričakoval od potresa; zato je francoski župnik Pierre Bertholon v zemljo veselo zabadal palice, podobne strelovođom, za preprečevanje potresov in vulkanov. Španski kralj je v pismu hvalil Bertholona, vendar njegovega izuma niso nikoli prodajali na veliko;¹⁵⁸ strelovođ je bil pač mnogo bolj obetaven.

Leta 1782 je Stepling v Pragi objavil daljšo razpravo o potresih. Zanimalo ga je, ali potres povzroči električna sila. V prid povezavi je govoril zvok, ki so ga slišali ob londonskem potresu

marca 1750. Franklin je zagotavljal, da je celo podzemna para naelektrena. Ker tako električna sila kot potres vplivata na magnet, je Stepling kar naravnost nekoliko prenačljeno sklepal, da morajo potrese pač povzročati električni pojavi in vidni premiki prožnih delov površin zemlje.¹⁵⁹

Spremembe zemeljskega magnetizma so zanimali oba polbrata Gruberja. Gabrijel je bil predvsem praktični inženir; njegov polbrat Tobija pa se je včasih nagibal bolj k teoriji. Tobija je med prvimi opisal Churchmanove¹⁶⁰ zemljevide zemeljskega magnetnega polja. Churchman je podatke o variacijah kompasa na različnih točkah Zemlje vrisal v zemljevid in obenem sestavil atlas magnetnih deklinacij. Oba načrta je opremil z razlago in ju objavil v Philadelphii leta 1790 in v Londonu štiri leta pozneje; omogočala naj bi boljšo orientacijo na morju. Zanimali so ga vzroki variacij kompasa;¹⁶¹ vendar pa ti seveda ostajajo zapleteno vprašanje še danes. 31. 12. 1791 je zaprosil ameriški kongres za ladjo s katero bi lahko raziskal Baffinov zaliv. Morda nekoliko razočaran nad pičlim zanimanjem rojakov je od 1792 do 1796 potoval po Angliji in Franciji. Francosko vlado je nagovarjal, naj podpre njegovo odpravo za točno določitev zemljepisne lege severnega magnetnega polja Zemlje. Žal je bil to že čas revolucije in ne več doba dobrotljivih kraljev; prošnja ni bila uslišana, čeprav so se Buffonovi, Eulerjevi in Lalandovi¹⁶² računani položaja pola močno razlikovali. Lalande je celo razglasil, da ima za točen izračun lege pola in njegovega gibanja na voljo premalo natančnih meritev. Churchman je obiskal København in Peterburg; tam so ga sprejeli v akademijo, nagradili z zlato medaljo in diplomatskimi častmi. Ob tem je morda srečal našega Gruberja. Nato se je Churchman odpravil v London. Prejel je srebrno medaljo za svoja topografska odkritja, vendar je tam zbolel za nenadno paralizo. Nekoliko ozdravljen se je odpravil domov, vendar je umrl na plovbi čez Atlantik kmalu po smrti Gabrijela Gruberja.

Kot ruski akademik s številnimi objavami v Peterburgu je Churchman vplival na Gabrijelove meritve v Polocku; verjetno je prav Gabrijel opozoril polbrata Tobijo Gruberja na Churchmanovo delo. Gabrijel se je za orientacijo po Churchmanovih zemljevidih zanimal predvsem po strokovni plati v zvezi s svojim devetletnim vodenjem plovbe po rekah v habsburški monarhiji.

Leta 1775 je Stepling v Pragi meril vplive magnetna na iglo kompasa dolgo 28 cm, ki mu jo je dal Daniel Bernoulli. Stepling je meril dekli-

¹⁵¹ Grzebien, 1996, 526.

¹⁵² Rule, 1853, 354; Inglot, 1997, 185; Orlov, 1995, 376; Orlov, 2002, 428; G., 1905, 115; Grzebien, 1996, 102.

¹⁵³ G., 1905, 215.

¹⁵⁴ Grof Fjodor Petrovič Tolstoj (Fedar, Fedor, * 1783; † 1873).

¹⁵⁵ Čurkina, 1981, 107; Zaleski, 1886, 418, 425; Orlov, 2002, 324.

¹⁵⁶ Edmund Halley (* 8. 11. 1656 Haggerston; † 14. 1. 1742 Greenwich).

¹⁵⁷ Humboldt, 1970, 2; 4, 13, 27; Stepling, 1782, 223, 234.

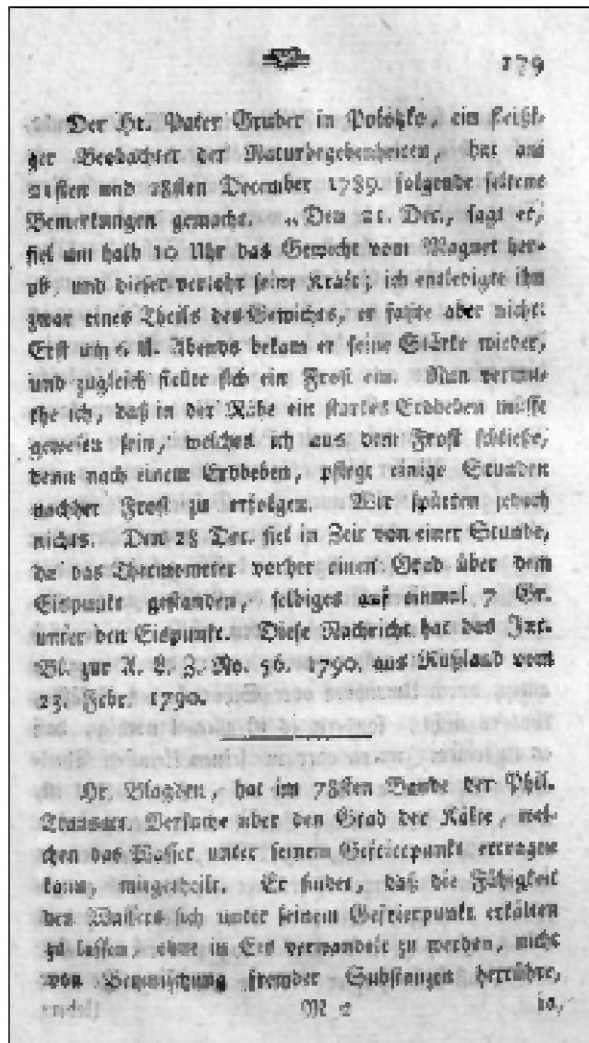
¹⁵⁸ Schiffer, 2003, 248.

¹⁵⁹ Stepling, 1782, 222, 225.

¹⁶⁰ John Churchman (* 29. 5. 1753 East Nottingham, Pennsylvania; † 17.–24. 7. 1805 na Atlantiku).

¹⁶¹ Cavallo, 1787, 55–57.

¹⁶² Joseph Jérôme Le François de Lalande (La Lande, * 1732; † 1807).

Gruberjevo poročilo v Voigtovi reviji (Gruber, Gabrijel, S. J. 1790. Gruber in Polosko. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*. 13te Büch, 7ten Bandes, Ites Stück: 179).

nacijo in jo primerjal z objavljenimi vrednostmi za Pariz, Berlin in Peterburg.¹⁶³

Raziskovanje sprememb magnetizma Zemlje je bilo tako v Gruberjevem času posebno priljubljena možnost za določanje zemljepisne lege med plovbo na odprtem morju. Zato je Gabrijel Gruber v svojem pološkem glasilu in zelo pomembni Voigtovi¹⁶⁴ reviji objavil poročilo o meritvah magnetizma v povezavi s spremembami temperature in domnevnim sočasnim potresom. Voigt je leta 1774 začel poučevati gimnazijce v Gothi; tam je izdajal astronomski del dvornega koledarja. Leta 1789 je na univerzi v Jeni doktoriral iz filozofije in tam prevzel katedro za matematiko, čez trinajst let pa še za fiziko. Od leta

1786 do 1799 je urejeval *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*, ki ga je utemeljil prvi urednik Ludwig Christian Lichtenberg. Voigt je izdal volumne 6 do 12; v njih je med drugim objavil številne razprave Gruberjevega sovražnika Hacqueta. Od leta 1797 do 1806 je Voigt v Jeni izdal dvanajst volumnov podobne revije z nekoliko spremenjenim naslovom *Magazin für das Neueste Zustand der Naturkunde*. Voigt je pisal razprave o matematiki, ognju, zraku, elektriki, magnetizmu, optiki, kometih in zgodovini koledarja.

Gruber je Voigtu poročal 23. 2. 1790 o svojih opazovanjih v Polocku. 21. 12. 1789 se je precej po pol deseti uri zjutraj sila magnetna začela zmanjševati in končno je magnet izgubil svojo moč; ko ga je Gruber znova delno namagnetil, magnet kar ni mogel obdržati svoje sile. Komaj ob šesti uri zvečer si je znova pridobil magnetno silo, hkrati pa je Gruber občutil mraz. Zato je domneval, da je moral biti v bližini močan potres; potresu naj bi naslednjo uro sledil mraz. Vendar ni mogel najti nobenih sledi ali poročil o kakem potresu. Nihanje temperature, domnevno povezano s potresom, se je ponovilo teden dni pozneje, ko je 28. 12. 1789 kazal termometer najprej celo uro eno stopinjo nad lediščem, nato pa na lepem sedem stopinj pod lediščem.¹⁶⁵

Gruber ni posebej zapisal stopinj temperature, s katerimi je meril. Izbira se mu je seveda zdela samoumevna in ni mogel predvideti poznejših sprememb pri meritvah temperatur. V drugih objavljenih razpravah je uporabljal stopinje Réaumurja,¹⁶⁶ prvič opisane leta 1730, ki so jih prav tako uporabljali Hacquet in drugi ljubljanski raziskovalci. Novejše Celzijeve¹⁶⁷ stopinje iz leta 1742 so v naših deželah prevladale šele pozneje.

Gruber ni poznal podatkov o domnevnem potresu; seveda so potresi v Belorusiji še redkejši kot na Kranjskem. V času Gruberjeve mladosti je veliko strahu zbudil dolgotrajni rušilni potres na Reki. Začel se je 28. 11. 1750, porušil številne hiše 17. 12. 1750 in se nato nadaljeval z občasnimi sunki še štirideset dni. Čutili so ga celo Ljubljančani; o njem je poročal ljubljanski jezuitski kronist od 4. 11. 1750 pa vse do 31. 3. 1751. Močne potrese so Kranjci čutili še 6. 12. 1784 in 11. 4. 1786, ko je Gruber že zapustil Ljubljano.¹⁶⁸ Gruber se je za probleme potresov zanimal v Ljubljani tudi ob statičnih računih za svoje gradbene projekte. Žal ne poznamo večjega potresa v dobi Gruberjevih meritev v Polocku; malo predtem pa je zvečer 5. 11. 1789 močan potres stresel osrednjo Škotsko s središčem v kraju Comrie. Tresenje tal se je s precej močnimi

¹⁶⁵ Voigt je prejel Gruberjevo poročilo iz Rusije 23. 2. 1790; označil ga je kot Int. Bl. (Notranji list) za A. L. Z. št. 56 1790.

¹⁶⁶ Francoz René Antoine Ferchault de Réaumur (* 1683; † 1757).

¹⁶⁷ Šved Anders Celsius (* 1701; † 1744).

¹⁶⁸ K., 1895, 260–261; Radics, 1903, 1–2.

¹⁶³ Stepling, 1775, 387–388.

¹⁶⁴ Johan Heinrich Voigt (* 27. 6. 1751 Gotha; † 6. 9. 1823 Jena).

sunki nadaljevalo še vse leto in je morda vplivalo na Gruberjeve meritve v Belorusiji.

Gruber ni poročal o napravi, s katero je meril magnetno silo pred razmagnetjenjem in po njem; verjetno je uporabil torzijsko nihalo, s katerim se je nekaj let prej proslavil Coulomb¹⁶⁹ v Parizu. S torzijsko tehtnico bi Gruber lahko ugotovil zmanjšanje privlaka oziroma izničenje magnetnega polja. Prav tako ne vemo, na kakšen način je Gruber ponovno delno namagnetil svoj magnet. Gotovo je uporabil drugi magnet, ki ga domnevni potres ni razmagnetil. Gruberjevo natančno pisanje razkriva izkušenega opazovalca; bilo je gotovo le eno izmed mnogih, čeprav domala edino, ki ga je Gruber objavil.

Zvezo med magnetizmom in potresi je podrobneje opisal šele Humboldt, a ni posebej omenjal Gruberjevega poročila o razmagnetjenju, čeprav je citiral njegove meritve optičnih prividov. Na svojih popotovanjih se je Humboldt vseskozi ukvarjal s spremembami inklinacije kompasa, da bi z ustreznimi, vedno znova dopolnjevanimi zemljevidi lažje določil zemljepisni položaj ladje.¹⁷⁰ Med potresi je z Voltovim elektrometrom meril naelektrjenost ozračja.¹⁷¹ 4. 11. 1799 je potres v južnoameriškem mestu Cumani vplival na magnetno iglo. Pred prihodom v mesto je Humboldt izmeril povprečno inklinacijo 43,65° na velikem kompasu viteza Borde¹⁷², ki mu je sam napisal navodila za uporabo. Tri dni po potresu, 7. 11. 1799, je Humboldt nameril le 42,75°¹⁷³ vendar ni opazil popolnega razmagnetjenja Gruberjeve vrste. Naslednje leto se je Humboldt znova vrnil v Cumani in to pot nameril inklinacijo 42,80°, podobno kot pri prejšnji meritvi; jakost magnetne sile pa je ostala nespremenjena. Igla kompasa je zanihala 229-krat na minuto, v Parizu celo 245-krat in v Madridu 240-krat. Humboldt je izmeril še magnetno deklinacijo. Podobne meritve je opravil skupaj z Gay-Lussacom leta 1805 in 1806 v Milanu, Franciji, Švici in Nemčiji. Leta 1805 je pri Vezuvu opazoval spreminjanje magnetne sile v bližini vrele lave.¹⁷⁴

Humboldt se je ukvarjal s fizikalnim ozadjem pojava več kot Gruber. Domneval je, da bi sunek potresa lahko spremenil položaje molekul železa, kobalta in niklja in s tem njihove magnetne lastnosti. Lahko bi celo zamenjal pola magnetov, kot je trdil Franklin v enem od svojih pisem. Slavni göttingenski fizik Georg Christoph Lichtenberg je Humboldtu med merjenji v Franciji pripovedoval o možnih spremembah magnetnih osi Zemlje med velikimi katastrofami v preteklosti.

Canton¹⁷⁵ je meril dnevne variacije kompasa ob segrevanju in ohlajanju magnetov¹⁷⁶; Haüy pa je dokazal, da toplota manjša moč magnetov; enakega mnenja je bil naš Gruber. Na teh osnovah je Humboldt sklepal, da potresi, vulkani in drugi podzemni pojavi iz velikih globin lahko vplivajo na magnetizem, ki ga opazujemo na površju Zemlje. Humboldt ni posebno vneto vztrajal pri svoji domnevi; nenadnih sprememb magnetizma namreč ni mogel dokazati med meritvami ob potresih na Kordiljerah, v mestu Quito in prav tako ne na obalah Peruja. Spremembe magnetizma Gruberjeve vrste so bile prej podobne kratkotrajnim vplivom severnega sija, kot samemu vplivu potresov in toplote.¹⁷⁷ Nekaj strani pred Gruberjevim poročilom je Voigt objavil U. Hemmlovo poročilo o spremembah smeri magnetne igle med severnim sijem 22. 10. 1788.

Med letom 1781 in letom 1820 so pri londonski Kraljevi družbi objavili le ducat raziskovanih magnetizma, od leta 1821 do leta 1831 pa skoraj štirideset. Po Napoleonovih vojnah so se lotili še iskanja severnega prehoda na Kitajsko in s tem povezane določitve točke severnega magnetnega pola. Raziskovalci Arktike so poročali o nenavadnem obnašanju kompasa.

Dve uri pred močnim potresom leta 1855 je trgovec v Tokiu opazil, da so trije veliki podkvasti magneti v njegovem izložbenem oknu izgubili svojo magnetno silo; železni predmeti so odpadli z njih. Po potresu so magneti znova dobili prejšnje magnetno polje, podobno kot po Gruberjevem poročilu.

O vplivih potresov na magnetizem vemo danes več kot v Gruberjevih časih, čeprav še zdaleč ne vsega. Potrese spremljajo variacije magnetnega polja Zemlje; ultranizke frekvence seizmologi merijo že desetletja. Med kalifornijskim potresom 17. 10. 1989 so v Stanfordu izmerili izjemne variacije magnetnega polja Zemlje s frekvencami 0,01 do 10 Hz, kot jih navadno povzročajo magnetni viharji v višjih legah ozračja, ki se sprožijo na Soncu. 8. 8. 1993 so ameriški in japonski raziskovalci med potresom v Guamu merili ultranizko frekvenco magnetnega polja; Gruber in Humboldt imata tako po dveh stoletjih številne posnemovalce.

Podzemne eksplozije sprožijo elektromagnetne udarne valove v namagnetnih železovih in nikljevih rudninah; le-ti lahko povzročijo lokalne, včasih le začasne spremembe magnetne orientacije oddaljenih rudnin ali magnetov blizu površja Zemlje, kot se je zgodilo v Gruberjevem primeru. Udar in pritisk potresa lahko deformirata vulkanske kamenine in jim s tem spremenita smer magnetnega polja. Podobne udare lahko opazujemo pri laboratorijskih poskusih; le-teh

¹⁶⁹ Charles Augustin de Coulomb (1736; † 1806).

¹⁷⁰ Humboldt, 1970, 1: 256, 259; Cavallo, 1787, 49.

¹⁷¹ Humboldt, 1970, 1: 513.

¹⁷² Jean-Charles vitez Borda (* 4. 5. 1733 Dax; † 1799 Pariz).

¹⁷³ Humboldt, 1970, 1: 515–516.

¹⁷⁴ Humboldt, 1970, 1: 102, 516, 517.

¹⁷⁵ John Canton (* 1718 Stroud; † 1772 London).

¹⁷⁶ Cavallo, 1787, 325.

¹⁷⁷ Humboldt, 1970, 1: 517.

Gruber žal ni izvajal, čeprav se mu je štiri leta pred poročilom o razmagnetenju prvemu na svetu posrečilo opazovati fatamorgano v laboratorijskih razmerah. Nenadne spremembe magnetnega polja, kot jih je opazoval Gruber, so danes privlačno področje raziskovanja, od katerega si mnogi obetajo napredek pri napovedovanju potresov.

5. Peterburg

5.1. Prvi ruski jezuiti

Po uspehih v Belorusiji je Gruber začel načrtovati preselitev v Peterburg. Tam so se jezuiti že nekajkrat poskusili uveljaviti. Jezuiti so začeli prihajati v Rusijo pod Petrom Velikim, čeprav se še niso za stalno naselili. Veliki car se jih je kmalu naveličal in jih je dal izgnati. Kljub temu so jezuiti imeli misijo v Peterburgu od leta 1713 do 18. 4. 1719, ko jih je carjevič Aleksej drugič izgnal,¹⁷⁸ ter od leta 1737 do leta 1745.¹⁷⁹

5.2. Gruber v prestolnici

Hallerstein in Gruber sta oba uspešnejšo zahodno znanost in tehniko uporabljala za prepričevanje domorodcev o prednostih zahodnjaške vere. Z dokazovanjem domnevne večvrednosti znanja razvitega v katoliškem svetu, so jezuiti prepričevali tuje vernike, da je katoliška vera boljša od njihove. Gruber nikoli ni zares poskušal narediti znanstvene kariere; zanj je bila znanost predvsem sredstvo za doseganje ciljev; ti pa so bili predvsem verski in politični že v Belorusiji, še toliko bolj pa v Peterburgu. V tem se je razlikoval od Hallersteina, ki si je močno prizadeval za številne objave v evropskih znanstvenih središčih. Po prepovedi jezuitskega reda je Gabrijelovo potovanje na Kitajsko seveda odpadlo; vendar je v Rusiji uporabljal misijonarske postopke prilagoditve, ki so jih utemeljili Ricci,¹⁸⁰ Hallerstein in drugi pekinški jezuiti. Ker sta bila jezuitska kolegija v Polocku in Peterburgu odprta za pravoslavno mladino, so Gruber in njegovi sodelavci zanje priredili Riccovo metodo. Znanstveni ugled je Gruberju omogočil dostop do družbene smetane v prestolnici na podoben način, kot ga je Franklin nekaj let prej uporabljal v Parizu.¹⁸¹ Gruber si je za svoj cilj izbral predvsem spreobrnitev imperatorja. Tako kot je nekoč spreobrnitev Konstantina Velike-

ga¹⁸² omogočila katoliški Rim, so jezuiti skušali spreobrniti še kitajskega cesarja in za njim ruskega carja. Našemu Hallersteinu in drugim pekinškim jezuitom se to nikoli ni niti približno posrečilo; sposobni Gruber pa je bil že zelo blizu spreobrnitve Pavla I.

Carjevič Pavel se najprej poročil z Marijo, a je že pri dvajsetih letih umrla. Kot mlad vdovec si je za drugo ženo izbral Sophio Dorotheo de Montbéliard, princeso Württemberg (1759–1828), po poroki leta 1776 v Rusiji imenovano Marijo Fjodorovno. Carica Marija je ljubila slikarstvo; zato ji je Gruber podaril lepo sliko. Po kronanju v Moskvi se je car Pavel I. na poti v Peterburg 7. 5. 1797 skupaj s carico, sinovoma in Siestrzencewiczem ustavil v jezuitskem kolegiju v mestu Orša, 50 km severno od Mogileva. Gruber, Wichert in generalni vikar Lenkiewicz sta bila v procesiji, ki se je sestala s carjem. Car je Gruberja vprašal, ali je dobil uro, okrašeno z dragimi kamni, kot povračilo za podarjeno sliko, vendar je Gruber zanikal. Car je zadevo raziskal in ugotovil, da je med Gruberjevim bivanjem v Orši peterburški kurir odnesel darilo v Polock.¹⁸³

Leta 1798 je bil car Pavel I. izvoljen za velikega mojstra malteškega reda sv. Ivana, ki sta mu z materjo Katarino prav tako kot jezuitom dajala zatočišče pred preganjanjem v Evropi. Red je bil tesno povezan z jezuiti, ki so prav tako skokoma napredovali. Na tretji generalni kongregaciji v Polocku je bil 1. 2./12. 2. 1799 Kareu izvoljen za generalnega vikarja jezuitov v Rusiji. Njegovi pomočniki so postali Wichert, Gruber, Lustyg¹⁸⁴ in Lubowicki,¹⁸⁵ tajnik Brzozowski, provincial Estka,¹⁸⁶ provincialni svetniki pa Ljastovski, Rževuski, Starusinskii, Baškovski in Zaranek.¹⁸⁷ Lustyg je bil od 1793. do 1802. pomočnik generalnega vikarja, od 1799. do 1815. pa beloruski provincial. Lubowicki je bil pomočnik generalnega vikarja od leta 1783 do leta 1801. Estka pa od leta 1799 do leta 1802 rektor v Orši.

Kareu,¹⁸⁸ Belorus angleškega rodu, je po Czerniewiczzu prevzel v Polocku še rektorsko palico. Od leta 1763 do leta 1765 je bil misijonar v Minsku in mestu Faszczówce, do leta 1767 prefekt v mestu Niešwież in še leto dni misijonar v Slucku, sto kilometrov južno od Minska. Potem

¹⁷⁸ Andrejev, 1998, 77; Tolstoj, 1859, 3; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 7.

¹⁷⁹ Grzebien, 1996, 501.

¹⁸⁰ Mattheo Ricci (Li-Ma-Tou, Li Ma-teou, Si-T'ai, * 6. 10. 1552 Macerata blizu jadranske obale; SJ 16. 8. 1571 Rim; † 11. 5. 1610 Peking (Dehernge, 1973, 219)).

¹⁸¹ Schiffer, 2003, 51.

¹⁸² Flavius Valerius Aurelius Constantinus (* 280/288 Niš (Naisus); cesar 306; † 337).

¹⁸³ Rule, 1853, 357; Andrejev, 1998, 96; Moroškin, 1888, 1: 282; Zaleski, 1886, 2: 62.

¹⁸⁴ Antoni Lustyg (Ljustig, Lustig, Lystig, * 7. 11. 1752 Prusija; SJ 6. 10. 1768 Lomž; † 5. 6. 1815 Polock).

¹⁸⁵ Franciszek Lubowicki (* 16. 11. 1724 Podlasiu; SJ 15. 8. 1744 Vilna; † 22. 12. 1801 Polock).

¹⁸⁶ Plota Estka (Estko, * 4. 2. 1749 Mazowsu; SJ 4. 11. 1766 Lomž; † 19. 1. 1802 Orša).

¹⁸⁷ Andrejev, 1998, 98; Sapunov, 1997, 25.

¹⁸⁸ Franciscus Xaverius Kareu (Franciszek Ksawery Karü, * 10. 12. 1731 Orša; SJ 14. 8. 1754 Vilna; † 30. 7. 1802 Polock).

se je zapisal Polocku; tam je od leta 1768 predaval filozofijo in matematiko, leta 1772 in 1773 arhitekturo in do leta 1778 teologijo. Leta 1779 je postal vicerektor in čez tri leta rektor v Orši. Kot rektor je sprejel še čast beloruskega provinciala. Leta 1785 je bil znova v Orši in obenem pomočnik generalnega vikarja Lenkiewiczza. Ob Gruberjevem prihodu je postal leta 1786 rektor v Polocku. Naslednje leto je dal tam odpreti tiskarno.¹⁸⁹

Ker je bil Kareu bolehen, ga je Gruber večinoma nadomeščal. Gruberja so na generalni kongregaciji določili, naj se v februarju 1799 pogaja s katoliškim metropolitom Siestrzencewiczem za ureditev položaja ruskih jezuitov. Gruber se je v prestolnico odpravil skupaj z jezuitom Schirmlom in se tam povezal s senatorjem, grofom Ilinskim, obenem pa s Sévérinom, Korsakom in Manucijem (Manučič, Manucci). Manuci je bil poljsko-litovski bogataš in poslanec italijanskega rodu. Delal je tudi za Potjomkina, večerij pri carju pa se je rada udeleževala tudi Manucijeva zgovorna žena. Gruber je tesno sodeloval z malteškim viteškim redom in grofom Michelsonom, generalom v Podoliji; prek malteških vitezov je bil v stiku s svojim rojakom, ruskim ambasadorjem Kobencelom. V tem času so Siestrzencewiczevega zaščitnika Rastopčina odstranili z dvora; to pa je Gruberju olajšalo uveljavitev v najvišjih krogih ruskih oblastnikov.¹⁹⁰ Gruber je med svoje prijatelje štel celo slavnega Kutuzova,¹⁹¹ ki je kot guverner Litve pomagal Gruberju pri prevzemu univerze v Vilni. Kutuzov je leta 1805 vodil Rusko vojsko v Avstriji, leta 1812 pa je postal feldmaršal in zvito premagal samega Napoleona.

Ko je slišal, da se zdravnikom nikakor ne posreči ozdraviti zobobola Marije Fjodorovne, je Gruber 17. 4. 1799 pisal carju, naj mu dovoli predstaviti svoj način zdravljenja. Pismo je dostavil na dvor ob pomoči Ilinskega, madame Pretorius ali pa Nikolaja, tajnika in upravnika caričine pisarne. Carica je Gruberjevo pismo predala možu, ki je ljubil vse nenavadne reči. Pavel je sicer sprejel Gruberja dovolj nezaupljivo, a mu je dovolil, da se je preizkusil kot zdravnik. Gruber si je za nekaj dni izprosil sobo v bližini carice. Obraz vladarice je po Gruberjevem zdravljenju hitro dobil naravno barvo. Rojena je bila nova legenda, na posrečen način prav podobna slovitemu dvoboju v Pekingju, ko si je jezuitski astronom Schall rešil življenje z boljšim znanjem astronomije od kitajskih tekmecev.

Gruber si je pridobil naklonjenost in celo

prost dostop do carja Pavla I.¹⁹² Tako ga je car po navadi pričakal kar z jezuitskim vzklikom "*Ad majorem dei gloriam!*".¹⁹³ Imperatorju se je posebno prikupil ko je skromno odklonil odlikovanje za zdravljenje zobobola carice in skuhal odlično čokolado po receptu italijanskih jezuitov. Čokolada je imela neverjetno diplomatsko privlačno moč, saj jo je nekoč rad točil celo Boškovič na Dunaju in s tem še posebno navdušil mladega Janeza Filipa Kobencla,¹⁹⁴ bratranca poznejšega ruskega ambasadorja Kobencla.

Pavel I. je 11./23. 10. 1800 podpisal šest ukazov, ki so jezuitom omogočili prevzem cerkve sv. Katarine v Peterburgu.¹⁹⁵ Siestrzencewicz je s svojim kolegijem nasprotoval Gruberju; vendar je trčil ob pretrd oreh. Hkrati s prevzemom cerkve je Gruber dosegel grob pregon Siestrzencewicza iz prestolnice. Generalni upravnik Oboljaninov je še isti dan 11./23. 10. 1800 javil metropolitu, da je bogoslužje pri cerkvi sv. Katarine ob Nevskem prospektu oddano jezuitom. Spor je imel zavdanja vredno gospodarsko ost, saj je bilo samo z oddajanjem skladišč ob cerkvi vsako leto mogoče zaslužiti 18.000 rubljev. 19./31. 10. 1800 je vojaški guverner Peterburga general Swetchin zahteval od Siestrzencewicza predajo prostorov Gruberju. Tako so jezuiti dobili v upravo cerkev sv. Katarine v Peterburgu. To se je še malo prej zdelo pravno formalno skoraj nemogoče.

Policijski minister Zilibergarnih in načelnik mestne policije sta 14./26. 11. 1800 ob enajstih zvečer zbudila ubogega metropolita in ga ob treh ponoči odpravila na prenočevanje v dom kapitola malteškega viteškega reda na drugem koncu mesta, da bi stanovanje "očistila" za Gruberjev prihod. Na Siestrzencewiczev položaj je bil postavljen Gruberju bolj naklonjeni jezuit Beni-slavski, Gruber pa se je naselil v Siestrzencewiczevo hišo pri cerkvi sv. Katarine. Gruber je carju predložil popis sedemindvajsetih oseb za aretacijo, tudi metropolita in člane katoliškega oddelka; v resnici so jih v nekaj dneh izgnali. Metropolita so 14./26. 11. 1800 sramotno pregnali na njegove beloruske posesti v Biniči, 6 km od Mogileva. 22. 11./4. 12. 1800 so mu prepovedali obiske in dopisovanje, tako da je bival pod stalnim nadzorom do smrti Pavla I. Še sam Oboljaninov se je bal Gruberja in je pred carjem skrival pisma Odinca (Odyneć), ki so ga kot Hominskega prav tako nadzorovali.

Pri sv. Katarini je mašo ob 7. uri vedno daroval sam Gruber, ministriral pa mu je de Maistre. Darove za cerkev so prispevali kneginja Ščerbatova, tajni svetnik Tamara ter mlada grofica Stackelberg, hči ambasadorja. V cerkev so iz

¹⁸⁹ Grzebien, 1996, 267.

¹⁹⁰ Moroškin, 1888, 1: 338, 363, 370, 372–373; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 18; Zaleski, 1886, 2: 66.

¹⁹¹ Knez Mihail Illarionovič Kutuzov (* 1745; † 1813 (Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 97; Créteineau-Joly, 1845, 499)).

¹⁹² Pavel I. (* 1754; † 1801).

¹⁹³ Mihnevič, 1955, 304; Moroškin, 1888, 1: 375; Zaleski, 1886, 2: 56.

¹⁹⁴ Markovič, 1969, 594.

¹⁹⁵ Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 20.

Polocka pripeljali prst sv. Stanislava Kostke kot svetinjo.¹⁹⁶

Vse visoke položaje pri katoliškem oddelku¹⁹⁷ v prestolnici je Gruber zaupal jezuitom; Siestrzencewicza, Odinca in pokatoličanjenega Žida Serpinskega je zamenjal z jezuiti Benislavskim, Močulskim in Biškovskim. V oddelek je pripeljal še jezuite Supinskega, škofa Gedroica, Orhovskega, Znamrovskega in Gavualota. Nekateri stari člani oddelka sprva niso hoteli podpisati novega pravilnika, ki je bil pisan na kožo jezuitom in je dajal velike pravice samostanskim redom; vendar jih je krepka beseda Benislavskega prisilila k vdanosti.¹⁹⁸

Junija 1799 je Gruber ob obisku v Peterburgu predstavil v prostorih Akademije¹⁹⁹ nekaj svojih izumov, med njimi škarje za striženje tankega sukna, razne črpalke in kipe. Izumi so naredili velik vtis. Pozornost je vzbudil še sam Gruber, ki je ob tej priložnosti znova srečal carja.²⁰⁰ Za Gruberjevo delo v hidrodinamiki sta se zanimala akademika in profesorja matematike Gurev ter Kotelnikov. Gurev je leta 1792 študiral hidravliko v Angliji, Kotelnikov pa je med letoma 1751 in 1752 študiral pri Kästnerju²⁰¹ v Leipzigu in sodeloval pri prekopu Volga-Don. Podobno je Gruber vodil dela na ljubljanskem prekopu in je uporabljal Kästnerjeve učbenike.

Gruberjevih izumov si verjetno ni ogledal vodilni fizik v Rusiji, ostareli Aepinus,²⁰² ki je bil med letoma 1757 in 1798 profesor fizike na peterburški akademiji.²⁰³ Rojen je bil v Rostocku v Prusiji; tam je študiral in poučeval. Švedski študent Wilcke²⁰⁴ mu je pomagal sestaviti kondenzator, ki ga je Volta leta 1775 na gimnaziji Como razvil v elektrofor. Po krajšem službovanju v Berlinu je bil Aepinus leta 1756 imenovan za člana peterburške akademije. Leta 1759 je razvil matematično teorijo električnih in magnetnih pojavov s Franklinovo teorijo enega fluida. Leta 1784 je izdelal prvi akromatski mikroskop ob pomoči Kulibina,²⁰⁵ ki je maja 1767 postal mehanik Akademije.²⁰⁶

Aepinus je umrl 22. 8. 1802, kmalu po Gru-

berjevi izvolitvi za generala. Sto let pozneje je Kelvin posodobil Aepinusovo teorijo. Aepinus je po letu 1767 opravljal predvsem politično in diplomatsko dejavnost na dvoru. Sprva je bil domači učitelj poznejšega carja Pavla, po letu 1783 pa je namesto Diderota nadaljeval reforme ruskega izobraževalnega sistema.²⁰⁷ Mladega prestolonaslednika Pavla je navdušil za zahodno znanost in tehniko; prav to pa je pozneje omogočilo Gruberjev vzpon.

Gruberjev mlajši profesorski kolega je bil Rus Vasilij Vladimirovič Petrov (1761–1834), ki je poučeval v Peterburgu od leta 1791. Novembra 1802, nekaj mesecev po Gruberjevi izvolitvi za generala, je začel preizkušati najmočnejši tedanji električni izvir na svetu v prostorih peterburške mediko-kirurške akademije. Uporabljal je 2100 parov elementov baker-cink, ki so dajali napetost okoli 1700 V. Leto dni pred Gruberjevo smrtjo je opisal prvo električno razsvetljavo: "Ko nadaljujemo črpanje zraka iz zvona in opravimo pet premikov bata, opazimo svetlikanje v več delih zvona in tudi celotne naprave za dovajanje olja. To svetlikanje je še svetlejšo pri črpanju do 2 1/2 črt navadnega živosrebrnega barometra. Pri nadaljnjem črpanju postane svetlikanje šibkejše in končno nevidno". Deset let po Gruberjevi smrti je Aleksander I. sprejel Petrova na peterburško akademijo.²⁰⁸

10./22. 8. 1800 se je Gruber dolgo pogovarjal s carjem. Naslednji dan so na carjev ukaz jezuiti prevzeli šolstvo v Litvi. Po vrnitvi iz Litve se je Gruber znova oglasil pri carju. Tedanjo univerzo v Vilni je opisal kot polno prostozidarskega duha; zato jo je car predal – z izjemo medicine – v upravo jezuitom dne 11. 10. 1800. Učni načrt je napisal Gruber. Do 11. 5. 1801 so univerzo v Vilni – razen njene medicinske fakultete,²⁰⁹ – prevzeli jezuiti. Že po prvotnem ukazu sv. Ignacija Loyole namreč jezuiti niso poučevali medicine. Od 1781. do 1797. je na univerzi v Vilni poučevalo šestintrideset učiteljev, med njimi dvajset jezuitov.²¹⁰ Najpomembnejši med njimi je bil astronom Poczobut,²¹¹ član londonske Kraljeve družbe od leta 1769 in od leta 1776 dopisni član pariške akademije. Od leta 1754 do 1756 je študiral matematiko, fiziko in astronomijo pri Steplingu na jezuitski univerzi v Pragi; teologijo pa je študiral v Vilni od 1757. do 1761.

Kot profesor matematike v Vilni (od leta 1761 do 1764) je na pobudo Michala Fryderika, kneza Czartoryskega, študiral v Nemčiji, Italiji ter v

¹⁹⁶ Rouët de Journel, *La Compagnie* 1922, 93.

¹⁹⁷ Rimsko-katoličeskii departament, justic-kollegii (Tolstoj, 1859, 15).

¹⁹⁸ Inglot, 1997, 3, 99, 146; Moroškin, 1888, 1: 395, 403–404, 407–408, 416, 419, 434, 437, 441; Tolstoj, 1874, 2: 38; Rouët de Journel, *La Compagnie* 1922, 34.

¹⁹⁹ Med letoma 1743 in 1803 se je imenovala Imper. Akademija nauk i hudožestv.

²⁰⁰ Čurkina, 1981, 107; Inglot, 1997, 98, 149; Moroškin, 1888, 1: 370.

²⁰¹ Abraham Gotthelf Kästner (Kaestner, * 1719; † 1800).

²⁰² Franz Ulrich Theodor Aepinus (* 1724 Rostock v Prusiji; † 22. 8. 1802 Dorpath).

²⁰³ Novik, 1999, 11.

²⁰⁴ Johann Karl Wilcke (* 1732; † 1796).

²⁰⁵ Ivana Petroviča Kulibina (* 1735; † 1818).

²⁰⁶ Gurikov, 1983, 62, 79.

²⁰⁷ Dehombres, *Pensivy*, 1986/87, 197.

²⁰⁸ Bowers, 1998, 64, 67.

²⁰⁹ James, 1992, 59; Pierling, 1898, 4: 303.

²¹⁰ Piechnik, Puchowski, 1996, 41; Moroškin, 1888, 1: 449.

²¹¹ Marcin Odlanicki Poczobut (* 30. 11. 1728 Solomance pri Godnu; SJ 15. 8. 1745 Vilno-1773; † 8. 2. 1810 Dyneburg).

Poczobutov observatorij na univerzi Vilno

Marseillu pri Pezenasu.²¹² Nato je leta 1764 postal profesor matematike in vodja astronomskega observatorija v Vilni; bil je prefekt tiskarne (od leta 1767 do 1769), nekajkrat pa je prejel še rektorsko palico. Leta 1768 je v Londonu in Parizu spoznal Lalande in Lacaille; ob vrnitvi pa je obiskal Berlin. Z denarjem kralja in Elizabete Oginiski Pozunov je postavil nov observatorij v Vilni. Leta 1807 je prepustil opazovalnico svojemu učencu Šniadeckemu²¹³ in odšel umret k jezuitom v Dyneburg. Objavljal je knjige o matematiki in egipčanski astronomiji; od leta 1773 mu je pomagal Strzecki.²¹⁴

Poczobut je bil sicer nekdanj jezuit, vendar se kot znanstvenik ni hotel povsem podrediti Gruberjevi politiki. Pri vrhunskih znanstvenikih Poczobutove ravni je Gruberjeva strogo uporabna politika seveda doživela nasprotovanja. Profesor kemije v Vilni je bil Sartorius, fizikalni kabinet pa so razširili z darili Viheroma in Oginskega.

Uspех jezuitskega šolstva v prestolnici je bil posledica siceršnjih neuspehov ruskih šolnikov, saj peterburška univerza pogosto kar ni imela študentov.²¹⁵ Jezuitsko šolstvo v Peterburgu je začel abbé Nicole (* 1758), ki ga je francoski emigrant grof de Choiseul najel za vzgojo svojih otrok, ruske dame pa so francoskega plemiča seveda posnemale. Zato je Nicole za otroke peterburških plemičev najel penzijo ob vodometu pri dvoru kneza Josipova, čigar sina je prav tako vzgajal. Nicoleu so pri pouku pomagali jezuiti Septavaux, Goche in Fromon; vsak dijak pa je plačeval po

1500 rubljev na leto. Nicole je pozneje odšel v Moskvo, potem v Odeso in leta 1820 nazaj v Pariz; v Peterburgu ga je zamenjal Macquart.²¹⁶

29. 9./11. 10. 1800 je Gruber postal prvi rektor novega jezuitskega kolegija carja Pavla I. v Peterburgu. Sola je bila ustanovljena na Gruberjevo pobudo, sam pa je v njej poučeval eksperimentalno fiziko. Tega predmeta prej ni predaval v Ljubljani in v Mogilevu, le v Polocku je poučeval fiziko ter zadnji leti 1799/1800 in na začetku 1800/01 še eksperimentalno fiziko.²¹⁷ Urno je poskrbel za graditev peterburškega kolegija in obnovo cerkvenih zgradb. 20. 11./2. 12. 1800 je iz Polocka vpoklical štiri najspodobnejše jezuite poljske, italijanske, francoske in nemške narodnosti za pridiganje in pouk jezikov. To so bili Rottensteiner,²¹⁸ Gaetano Angiolini, Richard²¹⁹ in Kamienski. Kamienskega je marca 1800 zamenjal Hatowski,²²⁰ le-tega pa kaj kmalu Lubsiewicz.²²¹ Za pouk je Gruber izbral še pet jezuitov iz Polocka;²²² profesorja Krjukovske-

²¹² Espirit Pezenas (* Avignon; SJ; † 1768), profesor hidrografije in ravnatelj zvezdarne v Marseillu.

²¹³ Jan Šniadecki (Šnadecki, * 1756; † 1830).

²¹⁴ Andrzej Strzecki (* 27. 9. 1737 Litva; SJ 3, 8. 1753 Vilna; † 5. 2. 1797 Vilna).

²¹⁵ Tolstoj, 1883, 11, 12.

²¹⁶ Moroškin, 1870, 2: 112–115; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 52.

²¹⁷ Aleš Zhlutka iz Belorusije, sporočilo marca 2004; Grzebien, 1996, 501; Poplatek, Paszenda, 1972, 120; Moroškin, 1888, 1: 422.

²¹⁸ Jerzy Rottensteiner (Georg, * 3. 5. 1766; SJ 1, 7. 1789 Polock; 19. 1. 1808 Peterburg (Inglot, 1997, 108)) je bil leta 1790 novice v Polocku. Po drugih virih naj bi Gruber povabil Hochbichela.

²¹⁹ Dezydery Richard (Richardt, Richardot, * 29. 1. 1769 Langres v Franciji; SJ 24, 8. 1792 Polock; † 5. 5. 1849 Metz) v Polocku od leta 1792.

²²⁰ Tadeusz Hatowski (Hatowski, * 22. 1. 1768 Belorusija; SJ 1, 2. 1780 Polock; † 1. 12. 1807 Josephthal).

²²¹ Jan Lubsiewicz (* 21. 5. 1758 Sandomiersko; SJ 24, 8. 1780 Polock; † 14. 5. 1826 Stara Wieś (Grzebien, 1996, 377; Zaleski, 1886, 88; Inglot, 1997, 86)).

²²² G., 1905, 215; Zaleski, 1886, 2: 384.

ga,²²³ sholastika Plesčinskega²²⁴ in Sankowskega;²²⁵ za opravke v hiši pa sta skrbela jezuitska brata Antonio Magg in Benell. Pri cerkvi so imeli knjižnico s 500 knjigami, največ študentov pa je bilo sinov poljske gospode. Gruber je od Pavla I. dobil dovoljenje za zidavo nove zgradbe kolegija na vogalu Katarininega kanala in Italijanske ulice;²²⁶ obenem si je prizadeval še za vrnitev nekdanjih jezuitskih posesti v Poljski. Car je prispeval 9000 rubljev za nakup zemljišča, Gruber pa je za 450.000 rubljev zgradil penzionat po Nicoleovem zgledu s samostojno sobo za vsakega dijaka plemiškega rodu. Gruber je načrtoval, da bo vsako leto plačeval po 15.000 rubljev dolga in odstotke. Žal je knez Aleksander Andrejevič Golicev zgodaj leta 1816 poslopje dal na boben zaradi dolgov; gotovo tudi v jezi zaradi prestopa svoje nekdanje žene v katoliško vero. Gruber je skrbel tudi za sirote in je posvojil Viljema Feinerja, ki je zelo lepo pel in se je po študiju na kolegiju odpravil za nekaj mesecev v noviciat.²²⁷

Deset jezuitov je skupaj z Gruberjem začelo pouk 1./13. 2. 1801; po treh mesecih so imeli okoli trideset gojencev. Jeseni 1802 je Gruber sestavil petnajst členov osnutka *Plan d'education au college des nobles*; šestletni učni program je bil podoben kot na beloruskih kolegijih, saj je bila prestolnica formalno del beloruske jezuitske province. V četrtem letniku so poučevali geometrijo in trigonometrijo; v petem letniku so pouk nadaljevali s civilno in vojaško arhitekturo, balistiko, pirotehniko, teorijsko ter praktično hidravliko. V šestem razredu so učili kozmologijo, fizikalno astronomijo, elemente optike, dioptriko, katoptriko, sferično geometrijo, višji račun, mehaniko in eksperimentalno fiziko. To je prevzel sam Gruber in predaval skupno po šest ur na teden ob torkih in četrtekih popoldne. Šesti letnik je bil preobsežen, zato so dijaki študirali filozofijo še naslednje leto. Cena je bila 1000 rubljev na leto za posameznega dijaka, vzdrževali pa so še učitelje plesa, risanja, glasbe, mečevanja ter seveda pravoslavnega popa. Dijaki prvega letnika so bili stari od 7 do 12 let, sprejemali so jih avgusta, pouk pa se je začel prvega septembra.

Leta 1802 se je v Gruberjevo šolo vpisal Aleksander Nikolajevič Tolstoj skupaj s Severinom, poznejšim ruskim poslancem v Münchnu, in baronom Veljutom, pozneje komandantom

Carskega sela.²²⁸ Na peterburškem jezuitskem kolegiju je študiral Georg Brown,²²⁹ sin osebnega zdravnika carice in Italijanke Marije Rossi. Pozneje je poučeval na jezuitskem kolegiju v Lvovu, raziskoval zgodovino jezuitov in popisal pisce iz poljskega dela jezuitske Družbe.

Leta 1802/03 so jezuiti svoje klerike v prestolnici poučevali še filozofijo; prvi razred višjih študijev je bil razdeljen na tri letnike filozofije, drugi višji razred pa so delili na štiri leta teologije. Bodoči jezuiti so živeli skupaj s profesorji v kolegiju, sinovi plemičev v penzionih, drugi dijaki pa so stanovali drugje. Šolsko leto je trajalo 190 dni – od prvega septembra do konca julija. Na oddihu v jezuitskih hišah so se plemiški sinovi merili v mečevanju, glasbi, plavanju, smučanju ali celo igrali biljard, saj ga je ljubil ustanovitelj jezuitov sv. Ignacij še v svojih vojaških dneh. Kartanje in kockanje je bilo prepovedano. Car je včasih dovolil svojim glasbenikom igrati na Gruberjevih proslavah, de Maistre pa je večkrat pomagal pri izpitih, vendar znanja plemiških študentov ni ravno hvalil 9./21. 10. 1805 in 11./23. 10. 1805.²³⁰

1./13. 1. 1803 so odprli šolo posebej za sinove visokega ruskega plemstva; do konca leta so vpisali štiriindvajset dijakov. Leta 1805 so imeli 56 študentov, med njimi več kot 75% pravoslavnih. Pozneje so poučevali po 60 do 70 plemiških sinov ali tri četrtine vseh dijakov. Pri jezuitih so svoje sinove šolali Galicini, Tolstoji, Gagarini, Rastopčini, Šuvalovi, Kutuzovi, Vjazemski, Novosilcovi²³¹ in drugi. Šola je bila po Gruberjevi smrti leta 1806 preimenovana v plemiški kolegij (*Collegium Nobilium*). Slovela je bolj kot njene ruske tekmice, ki jih je ob podpori članov peterburške akademije v tistem času posodabljal Mirijevski,²³² Srb iz habsburške monarhije in od leta 1783 član Peterburške akademije. Starši so v plemiški kolegij sprva hoteli vpisati celo Puškina,²³³ vendar so ga raje šolali na novem Carskoselskem (Aleksandrovski) liceju, ki ga je končal leta 1817. Devet absolventov jezuitskega plemiškega zavoda *Collegium Nobilium* je pozneje sodelovalo v vstaji dekabristov dne 14. 12. 1825 na Senatski ploščadi.²³⁴ Leta 1807 so jezuiti v Peterburgu poučevali logiko, metafiziko, fiziko in uporabno mehaniko v še-

²²³ Daniel Krukowski (Krukowski, * 11. 1. 1761 Strzųżewie v Rusiji; SJ 27. 8. 1798 Polock; † 1. 2. 1839 Tarnopol).

²²⁴ Antoni Plesčinski (Pleszczynski, * 30. 7. 1770 Belorusija; SJ 4. 8. 1795 Polock; † 6. 3. 1816 Użwałdae).

²²⁵ Frančišek Sankowski (Sankovski, * 5. 11. 1772 Belorusija; SJ 7. 8. 1792 Polock; † 25. 8. 1806 Mogilev).

²²⁶ Moroškin, 1888, 1: 431, 433.

²²⁷ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 131–132; de Maistre, 1995, 300.

²²⁸ Schlafly, 1997, 429; Schlafly, 1999, 260; Moroškin, 1870, 2: 124–127, 129; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 64, 104–105, 112, 161.

²²⁹ Georg Brown (redovniško ime Josef, * Peterburg; SJ 1817 Polock; † 1879 Lviv (Orlov, 1995, 379; Orlov, 2002, 344)).

²³⁰ Andrejev, 1998, 80; de Maistre, 1995, 12.

²³¹ Grof Nikolaj Nikolajevič Novosilcev (* 1768; † 1838), predsednik peterburške akademije znanosti od 1803 do 1810.

²³² Teodor Jankovič, pl. Mirijevski (* 1741; † 1814).

²³³ Aleksander Sergejevič Puškin (* 1799; † 1837).

²³⁴ Čurkina, 1981, 107; Smagina, 1991, 43; Inglot, 1997, 109–110; Andrejev, 1998, 100.

stem razredu, v sedmem pa poleg fizike še pravo; ob izgonu jezuitov leta 1815 je kolegiju delalo in poučevalo že 26 jezuitov.²³⁵

Na prehodu v 19. stoletje je v Peterburgu živelo 35.000 tujcev, med njimi 23.000 Nemcev, 4.000 Francozov in 900 Angležev. Večina si je rusko prestolnico izbrala na begu pred svobodo in revolucijami v Evropi.²³⁶ V istem času so imeli v Peterburgu pedagoški inštitut; njegov prvi direktor je bil Koh.²³⁷ Ustanovo so pozneje preimenovali v peterburško univerzo.²³⁸

Gruber je postal tako mogočen, da sta se ga izogibala in ga obenem podpirala celo Lopuhin²³⁹ in Kutaisov.²⁴⁰ Uspehi na ruskem dvoru so Gruberja pripeljali do skrivne korespondence z Napoleonom za prekinitve ruskega sodelovanja z Londonom,²⁴¹ čeprav nekateri viri poudarjajo zasluge ruskega ministra. Konec maja 1800 je poslanec pripotoval prek Hamburga v Peterburg na dva ali tri tajna sestanka z grofom Raztopčinom. Napoleon je v tajnih dopisih pihal na Gruberjevo katoliško dušo proti krivoverskim Angležem, za usluge pa je morda navrgel tudi zlatnik ali dva. Ruski časopisi so nenadoma začeli hvaliti vse, kar je bilo francoskega, in zmerjati vse angleško. Tako je Gruber vplival na izstop Pavla I. iz druge koalicije jeseni 1800. Pavlovo odločitev je pospešil še poraz pri Zürichu dne 26. in 27. 9. 1799 po katerem je generalisima Suvorova²⁴² nemilostno odstavil. Imperatorja je bilo nekako sram zaradi nemoči ruske vojske v primerjavi z Napoleonovo armado. Z izstopom iz koalicije je Pavel dejansko postal Napoleonov zaveznik; to pa gotovo ni bilo po godu njegovemu probritanskemu sinu.

Gruber je pripravljajl vrnitev jezuitov v večni Rim. Leta 1785 je papež Pij VI. pred jezuitom Benislawskim trikrat izjavil "*Approbo Societatem Iesu in Alba Russia*";²⁴³ to pa je bil velik formalnopравни korak naprej h Gruberjevimi namenom. Seveda Pij VI. ni imel prave sreče in je gnil v raznih Napoleonovih italijanskih zaporih brez pravega upanja. Bil je slab in nemoralen vladar, tako da nihče ni posebej žaloval za njim. Na začetku leta 1799 so ga zaprli v florentinski samostan. Po njegovi smrti v Valenciji 29. 8. 1799 sta Gruber in Pavel I. nagovorila Napoleona, da je dovolil sklic konklav v konventu benediktincev na otoku sv. Jurija v Benetkah dne 30. 11. 1799 pod Consalvijevim tajništvom. Consalvi je dne 18. 1. 1800 in 22. 2. 1800 pisal

Gruberju, da bodo Italijani zaupali mnenju ruskega carja o izvolitvi novega papeža. To je bila nedvomno predvsem diplomatska izjava; v resnici je Consalvi navijal za kandidata della Gengo, ki je imel na skrbi gospodarske zadeve svetega sedeža; ruski kandidat pa je bil seveda Archetti. Za povezavo med Rimom in Peterburgom je skrbel Benvenuti. Pod vplivom carja Pavla I. so po polletnih razpravah 14. 3. 1800 izvolili jezuitom naklonjenega Pija VII²⁴⁴ iz pomembne milanske družine, ki je bil za Francoze ugoden kandidat; zato mu je julija 1800 Napoleon dovolil delovati v večnem Rimu. Izvolitev novega papeža so v Polocku praznično proslavili. Novi papež je takoj po izvolitvi sprejel v avdienco Panizzonija, večinoma pa se je pustil voditi kardinaloma Litti in Consalviju.

Gruber je uravnaval niti poglavitnih katoliških središč politične moči; pogosto je nasprotoval in včasih pomagal prvemu konzulu Napoleonu vse do svoje smrti v prvih mesecih cesarstva. Seveda je sicer nadvse previdni diplomat Gruber včasih ustrelil tudi kakšnega kozla. Tako so po ukazu cesarja Pavla I. zažgali vso naklado koledarja za leto 1800, v katerega so v pološki tiskarni nevidno uvrstili pohvale britanski mornarici.²⁴⁵ Pavel I. je prav tedaj sklenil mir z nedavno imenovanim prvim konzulom Bonapartom; zato pohvale Britancem niso bile več primerne za rusko javnost, jezuitski cenzor Benislawski pa je bil odstavljen. Pozneje, v času nihanja Aleksandra I. med Napoleonovo celinsko zaporo in sodelovanjem z Angleži, so bile napake te vrste seveda še toliko nevarnejše.

Poleg Gruberja so bili najvidnejši tedanji slovenski diplomati Kobencli. Ludvik Kobencel²⁴⁶ je bil najprej poslanec na Danskem 1774, v Berlinu 1777 in od leta 1779 do 1797 v Peterburgu kot začetnik zveze med Rimom in Rusijo ter zaščitnik malteškega reda. Prijazno se je pogajal s Katarino II. in Potjomkinom o tretji delitvi Poljske. Pavel I. se je povezal s Prusijo in zato Kobencla seveda ni maral; z izgonom v 24 urah je kaznoval vsakega, ki je Kobencla le obiskal.²⁴⁷ Kobencel je bil zato odpoklican; kot namestnik ministra za zunanje zadeve je bil glavni pogajalec in podpisnik Campoformijskega miru z Bonapartom 17. 10. 1797 in miru v Lunévilleu 9. 2. 1801. Od leta 1798 do 1800, med Gruberjevim vzponom, je bil znova poslanec v Peterburgu,

²³⁵ Grzebien, 1996, 501.

²³⁶ Lebrun, 2001, 241.

²³⁷ Ivan Ivanovič (Johann Georg) Koh (* 1739; † 1805).

²³⁸ Novik, 1999, 22.

²³⁹ Knez Peter Vasiljevič Lopuhin.

²⁴⁰ Moroškin, 1888, 1: 378, 442.

²⁴¹ Crétineau-Joly, 1846, 5: 499; Moroškin, 1888, 1: 379, 380.

²⁴² Aleksander Vasiljevič Suvorov (* 1830; † 1800).

²⁴³ Gagarin, 1872, 97; Crétineau-Joly, 1845, 491.

²⁴⁴ Petruccelli, 1866, 4: 279, 283, 297; Moriškin, 1888, 383; Pierling, 1896, 4: 301, 311–313; Zaleski, 1886, 2: 69, 81. Kardinal grof Barnabi Luigi Gregorio Chiaramonti (Barnabé Charomonte, * 1740 Milano; 14. 3. 1800 papež Pij VII.; † 29. 8. 1823 Rim (Petruccelli, 1866, 320)).

²⁴⁵ Rule, 1853, 361, 353, 365; Orlov, 1995, 370–371; Moroškin, 1888, 1: 382, 384.

²⁴⁶ Ludvik Kobencel (Cobenzl, * 1753 Bruselj; † 1809).

²⁴⁷ Moroškin, 1888, 1: 341; Pierling, 1896, 4: 356; Rouët de Journal, Nonciature 1922, 2: 24–25.

nato pa od 1800 do 1805 zunanji minister in vicekancler, resnični vodja avstrijske vlade in nasprotnik nadvojvode Karla. Poraz pri Austerlitzu in mir v Bratislavi sta oznanila konec Kobenclove politike in dvig nadvojvode Karla.

Ludvikov bratranec in dedič Janez Filip Kobencel²⁴⁸ je bil leta 1771 državni svetnik in je leta 1777 spremljal Jožefa II. v Francijo. Leta 1781 je postal vicekancler, od leta 1791 do leta 1793 je bil zunanji minister, leta 1794 pa kancler. Od leta 1801 do leta 1805 je bil poslanec v Parizu in je kot brat prostožidar z diplomatsko pošto prenašal pisma, ki sta si jih pisala prostožidarja Vega in Lalande. Že upokojenega Kobencela je v noči med 13. in 14. 10. 1809 Napoleon sprejel v svojih zasebnih prostorih v Schönbrunnu tik pred podpisom mirovne pogodbe, s katero so pri nas ustanovili Ilirske province. Koncept dekreta o ustanovitvi Ilirskih provinc je sestavil sam Napoleon takoj po srečanju.²⁴⁹

Gruber se je maja 1800 za nekaj dni oglasil v Polocku na posvet, naslednji mesec pa se je vrnil v prestolnico. 11./23. 11. 1800 je pisal Mariottiju o uniji. Gruberjev predlog za unijo med katoličani in pravoslavni je minister Rastopčin v carjevem imenu dal v oceno pravoslavnemu arhidiakonu, poznejšemu metropolitu Ambroziju;²⁵⁰ le-ta pa je pero potisnil v roke arhimandritu Eugenu, tedaj najpomembnejšemu pravoslavnemu znanstveniku. Eugen je predložil papežvo za Ruse neugodno vizijo unije v zapiskih *Kanoničeskoje issledovanije o papskoi vlasti v hristianskoi cerkvi*.²⁵¹ Vsekakor je bil strah pred unijo eden povodov za umor Pavla I., ki se je nekoč javno razglasil za "katolika po srcu".²⁵² Gotovo nevarna izjava sredi pravoslavne mora.

Na Gruberjevo pobudo je car 11. 8. 1800 prosil papeža Pija VII., naj prizna jezuitski red v Rusiji. Na začetku pisma je posebej omenil Gruberja kot posrednika želja Družbe. S pismom *Catholicae Fidei* 7. 3. 1801 je papež prošnji ugodil, Pavel I. pa naj bi pismo branil pred španskimi kritikami. Tako so jezuite prvič zakonito priznali po skoraj treh desetletjih prepovedi, vendar le v Rusiji. Nadvojvodinja Marijana je ta dan proglasila za najlepšega v svojem življenju.²⁵³

Žal imperator ni dočakal papeževega pisma. V tem času se je zapletel v prijetno ljubezensko zgodbo s kneginjo Gagarinovo; tri mesece po Pavlovi smrti je povila hčer. Zjutraj 11./23. 3. 1801 je Gruber hotel obiskati carja; žal je bil Pavel vso dopoldne zaseden s podpisovanjem pa-

pirjev; zato je prvič dotlejš zavrnil pogovor z Gruberjem, ko mu je vojni generalni gubernator Peterburga Palen²⁵⁴ poročal, da bi se Gruber rad z njim dogovoril za združitev ruske in katoliške cerkve. Pavel je bil seveda nejevoljen; to pa je Palen izkoristil in Gruberju kar pred nosom zaloputnil vrata kabineta.²⁵⁵ Zvečer istega dne so carja v lastni spalnici palače sv. Mihaela ubili zarotniški ministri, ki jih je brzkone podpiral celo imperatorjev sin in naslednik Aleksander I.²⁵⁶ Aleksander je stavil na očetov odstop; ko tega ni in ni hotelo biti, je pač pustil stvarjem svojo pot. Panin²⁵⁷ in drugi morilci so izkoristili razmeroma oster teror, ki ga je Pavel I. izvajal v državi; vendar je Aleksander kljub temu Panina kaznoval in (začasno) izgnal. Pavel I. je nekoč v navalu besa kaznoval cel regiment z izgonom v Sibirijo; na srečo si je čez tri dni premislil in se usmilit ubogih vojakov,²⁵⁸ ki so se medtem že poslavljali od svojih najbližjih. Pij VII. je kmalu po prevzetju prestola 27. 4. 1801 poslal Aleksandru zadnji dve očetovi pismi, v katerih je Pavel I. prosil za potrditev jezuitov v Rusiji; za vsak primer si je skušal še zagotoviti morebitni azil v papeški državi, saj se je očitno še predobro zavedal nevarnosti svoje katolikom naklonjene politike.

Po umoru Pavla so se vsi jezuitski patri zbrali v Gruberjevi sobi, da bi skupaj z Benislavskim izrazili vdanost novemu carju Aleksandru.²⁵⁹ Po umoru je oblast začasno prevzel triumvirat Palen, Benisen in knez Platon Zubov. Palen se je nekoč v Parizu udeležil seje velike prostozdarske lože; jezuiti so se ga nadvse bali, še posebno odkar je tako grobo odpravil Gruberja. Zato so bili zelo veseli, ko je dne 12. 3. 1801 stopil na prestol in prevzel oblast v svoje roke Aleksander I.²⁶⁰ Dne 31. 8. 1801 so se Benislavski, Gruber in vsi študentje kolegija postavili pred cerkev sv. Katarine v pozdrav Aleksandru, ki je odhajal na kronanje v Moskvo.²⁶¹

Gruber je v pismu Mariottiju v Rim dva dni po umoru in Kareuu dne 15./27. 3. 1801 iskreno obžaloval smrt svojega dobrotnika; kot zvit diplomat pa je hkrati 24. 3./5. 4. 1801 na samo veliko noč dan po pogrebu pisal novemu carju. Zagotovil si je njegovo naklonjenost in se udeležil njegovega kronanja. V francoščini je prosil za avdienco in objavo papeškega pisma, v katerem dovoljuje obstoj jezuitov; vendar je car dolgo zavlačeval z

²⁴⁸ Janez Filip Kobencel (Cobenzl, * 1741 Ljubljana; † 1810).

²⁴⁹ Podatek je posredoval dr. Janez Šumrada.

²⁵⁰ SBL, 1925–1932, 1: 268; Pierling, 1896, 312–317, 320; Zaleski, 1886, 2: 82–83. Ambrozij Podobédov, peterburški metropolit.

²⁵¹ Moroškin, 1870, 2: 4.

²⁵² Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 73.

²⁵³ Andrejev, 1998, 97; Zaleski, 1886, 2: 101.

²⁵⁴ Peter Aleksejevič von der Palen (Pahlen).

²⁵⁵ Moroškin, 1870, 2: 2.

²⁵⁶ Aleksander I. (* 1777; car 1801; † 1825).

²⁵⁷ Grof Nikita Petrovič Panin (* 1770; † 1837), ambasador v Berlinu 1797–1799, nato vicekancler (Rouët de Journal, Nonciature 1922, 1: 65; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 78; Inglot, 1997, 19).

²⁵⁸ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 11.

²⁵⁹ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 72.

²⁶⁰ Moroškin, 1870, 2: 1, 12, 32.

²⁶¹ Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 84.

odgovorom.²⁶² Seveda Aleksander ni pustil, da bi Gruber prednosti, ki jih je užival pri njegovem očetu, preprosto podedoval. Izpustil je Odince iz peterburških petropavlovskih zaporov in večino drugih žrtev muh svojega očeta. Odinec je takoj predlagal vrnitev Siestrzencewicza iz internacije v Milatyczu. Komisija s Potockim in Wielhorskim je ocenjevala morebitno krivdo Siestrzencewicza. Car je tri dni po prevzemu oblasti (15. 3. 1801) dovolil Siestrzencewiczu vrnitev z domačih posesti v okolici Mogileva v Peterburg. Novi imperator je Siestrzencewiczu vrnil prejšnje položaje, predvsem na škodo Gruberja; Benislawskega je kar med sprejemom prisilil k odstopu. Bogati trgovec Andrej Pierling in grof d'Everlange Vitri sta morala napeti kar nekaj sil, da sta ob ustoličenju novega carja preprečila izgon jezuitov. General Békličov (Beklječov) je podprl jezuite, da so s carskim ukazom (11. 5. in 14. 5. 1801) obdržali cerkev sv. Katarine v prestolnici, vendar so morali vsako leto polagati račune oblastem. Pierling je prirejal bogate večerje, Gruber pa se je kot general kar navadil obedovati zunaj kolegija. Pierlingov sin Joseph se je 14. 4. 1808 na veličastni svatbi poročil s Catherine Rusca, po njeni smrti pa z rusko kneginjo Ano Vjazemski. Kar trije Pierlingovi sinovi so postali jezuiti; za njimi pa še vnuk, zgodovinar jezuitov Paul.²⁶³

5.3. General Gruber

Kmalu je v Peterburgu nastalo neke vrste zatiski; celo Siestrzencewicze je začel vabiti Gruberja k sebi na obede. 17. 6. 1802 je bil Aleksander I. tri ure na obisku v pološkem kolegiju in pozdravil Kareuja v njegovi bolniški sobi; to je bil izraz velike pozornosti.²⁶⁴

30. 7./11. 8. 1802 je Kareu umrl, Wichert pa je kot generalni vikar sklical IV. belorusko jezuitsko generalno kongregacijo od 4. 10. 1802 do 14. 10. 1802. Gruber je bil 10./22. 10. 1802 z veliko večino izvoljen za generala, vrhovnega predstojnika jezuitskega reda v Rusiji. Svoj sedež je iz Polocka prestavil v prestolnico, Brzozowskega pa je obdržal za svojega tajnika.²⁶⁵ Gruberjevo novo imenovanje je le utrdilo njegov položaj, s katerega je ob bolehnem Kareuju že pet let vodil jezuite. Brez uspeha si je prizadeval dobiti pismo Pija VII. o potrditvi jezuitov v Rusiji; novi car mu sprva na dopisa ni niti odgovoril. Zato je

Gruber znova pisal knezu Lopuhinu, ki je 8. 9. 1802 Gruberja že naslovil kot generala, dne 10./22. 9. 1802 pa je Gruber pisal Consalviju; odgovoril mu je dne 6. 11. 1802.²⁶⁶

Namesto Gruberja je rektorsko palico v prestolnici prevzel Hochbichler.²⁶⁷ Predaval je bogoslovje in kanonsko pravo v Augsburgu in na Dunaju, leta 1801 pa se je preselil v Belorusijo. Peterburško rektorsko palico je vihtel do leta 1806, nato je bil do leta 1809 prefekt šol ter od leta 1811 do smrti inštruktor tretje probacije v Polocku. Svoja bogoslovna dela je objavljval v Augsburgu.

Hochbicherjev pomočnik je postal regens Czyž, ki je leta 1794/95 poučeval retoriko v Polocku, od leta 1795 do pa francoščino v Mogilevu. Od leta 1800 do leta 1802 je bil prefekt šol v Polocku in vicerektor, od 1803 do 1806 pa rektor. Od leta 1806 do leta 1815 je vodil plemiški kolegij v prestolnici in vmes leta 1813 prevzel še dolžnost pomočnika generala.²⁶⁸ Po Hochbicherju je leta 1805 rektorsko palico prevzel Josef Angiolini, ki je prišel v Belorusijo že pred Gruberjem leta 1783. V Polocku je od leta 1785 do 1794 predaval matematiko in filozofijo, nato pa do leta 1806 teologijo in kanonsko pravo. Postal je prefekt šol in svetnik provinciala. Leta 1819 je v Polocku objavil učbenik filozofije.²⁶⁹ Angiolini je kot prvi uradno oblečeni jezuit po letu 1773 odpotoval na dunajski dvor in 4. 7. 1803 obiskal papeža v Rimu, da bi uredil prenos knjig, ki jih je italijanski škof podaril beloruskim jezuitom. Kancler Voroncov²⁷⁰ mu je dal priporočilna pisma za ambasadorja grofa Razumovskega²⁷¹ na Dunaju in Cassinija, Gruber pa ga je imenoval za generalnega upravnika. Na Dunaju je moral ostati kar šestnajst dni, med drugim na sprejemih pri cesarju Francu in dveh Ferdinandih, stricu in nečaku. V Rimu je živel pri ruskem ambasadorju Cassiniju, ki je zanj lepo poskrbel.

Gruber je Wicherta ocenil za prestarega za pomembno funkcijo pološkega rektorja; zato ga je postavil za rektorja v Oršo, rektorja Lustyga pa je iz Mogileva prestavil v Polock in mu za pomočnika določil starega in zvitega Desperamusa. Mstislavski rektor Strusinski je zamenjal Ljubovickega. Rogalinski je postal rektor v Dyneburgu, Tivankjevič v Mogilevu. Obrompolski v Mstislavu in Rževski v Vitebsku.²⁷²

²⁶⁶ Pierling, 1896, 4: 342; Moroškin, 1870, 2: 98, 107.

²⁶⁷ Jan Hochbichler (Hochbüchler, * 24. 12. 1740 Zell am See pri Salzburgu; SJ 10. 10. 1757 Landsperg; † 25. 6. 1817 Polock (Grzebien, 1996, 359)).

²⁶⁸ Grzebien, 1996, 114; G., 1905, 216.

²⁶⁹ Grzebien, 1996, 11.

²⁷⁰ Kancler od 1802 do 1804, grof Aleksander Romanovič Voroncov (* 1741; † 1805 (Rouët de Journal, Nonciature 1927, 2: LXIII; de Maistre, 1995, 29)).

²⁷¹ Grof Andrej Razumovski (Razumowski, * 1752; † 1836), ambasador na Dunaju od leta 1790.

²⁷² Moroškin, 1870, 2: 110.

²⁶² Gruberjevo v francoščini napisano pismo carju 24. 3./5. 4. 1801; Čurkina, 1981, 107; Inglot, 1997, 296; Pierling, 1896, 4: 295, 332–333, 337, 338; Moroškin, 1870, 2: 6, 44, 59; Créteineau-Joly, 1845, 5: 502.

²⁶³ Paul Pierling (* 1. 6. 1840 Peterburg; SJ 5. 12. 1856 Baumgartenberg; † 25. 2. 1922 Peterburg (Inglot, 1997, 26)).

²⁶⁴ Rule, 1853, 372; Pierling, 1896, 4: 341; Zaleski, 1886, 2: 105, 108–109; Rouët de Journal, La Compagnie 1922, 100–101, 143.

²⁶⁵ Inglot, 1997, 99, 109; Zaleski, 1886, 2: 111.

Pod Katarino II. je število beloruskih jezuitov naraslo s 187 na 200, in to predvsem s priseljevanjem; ob smrti Pavla I. jih je bilo že 244, največ zaradi domačih novicev. Pološki kolegij se je povečal z 80 na 120 jezuitov. Katoliško vero so prevzeli nekateri vidnejši Rusi, med njimi Golycin, Vasilčik, Šuvaljov in Aleksandra Petrovna Protasova v tajnosti pod vplivom jezuita d'Ogarda takoj potem, ko se je leta 1800 ločila od dvornega hlevskega mojstra kneza Aleksandra Andrejeviča Golicina. Žena velikega dvornega maršala Tolstoja²⁷³ je prav tako prestopila v katoliško vero v Gruberjevi dobi, potem ko je svojega sina poslala v Gruberjevo šolo; seveda je bil njen prestop med najodmevnejšimi dogodki v ruski družbeni smetani.²⁷⁴

Gruberja je ščitila carica vdova; pri njej so se seveda zbirali francoski in poljski plemiči. Bil je dobrodošel gost v visoki družbi, tudi pri pehotnem generalu in generalnem gubernatorju Peterburga²⁷⁵ stricu svojega nekdanjega dijaka F. P. Tolstoja in starejšem bratu dvornega maršala. Gruber je imel obsežno korespondenco v latinščini, francoščini in italijanščini s številnimi nekdanjimi jezuiti po svetu, ki so se včlanili v rusko Družbo. Poleg slovenščine, nemščine in latinščine je znal brati in govoriti francoščino, italijanščino, turščino, poljščino, beloruščino in ruščino, razumel pa je celo arabsko.²⁷⁶

Razmere na Poljskem so bile temeljnega pomena za Gruberjevo delo; večina ruskih katolikov je namreč živela na priključenih nekdanjih poljskih ozemljih. Seveda je bilo veliko število Poljakov med Gruberjevimi jezuiti neugodna okoliščina na pogajanjih z ruskimi pravoslavni oblastmi. Iz Varšave je za peterburškega ambasadorja prišel Litta, sicer član pomembne milanske družine. Kot nuncij je imel oporo v bratu Guliu Litti,²⁷⁷ ki je po priporočilu velikega mojstra malteških viteзов postal šef ruske baltske flote. 26. 11./7. 12. 1798 se je nuncij Litta na poti v Peterburg ustavil pri jezuitskem kolegiju v Orši. Ko je prišel v nemilost in zapustil Rusijo, ga je Gruber prepričal, da mu je težave zakuhal ravno metropolit Siestrzencewicz; zato mu je Litta rad pomagal pri prizadevanjih za vrnitev poljskih jezuitskih posesti in pridobitev cerkve sv. Katarine v Peterburgu. Po nunciju Litti je bil kmalu ob službo še njegov brat. Litto je 9. 4. 1803 zamenjal nuncij Tommaso Arezzo,²⁷⁸ ki je bil že 2. 7. 1804

prisiljen oditi v Dresden. Arezzo je bil dober Gruberjev prijatelj, čeprav ga je Consalvi večkrat svaril pred njim. Vendar je celo Consalvi pozneje obžaloval Gruberjevo smrt. Do izvrstnega poznavanja ruskih razmer si je Gruber pomagal z znanjem slovenščine, podobno kot skoraj tri stoletja prej Herberstein.²⁷⁹ Gruber si je prizadeval za priključitev protoarhimandritov bazilijanske družbe k jezuitom, približal pa se je celo carjevemu mladostnemu prijatelju, knezu Golycinu,²⁸⁰ od leta 1803 višjem upravniku sv. sinode.²⁸¹

Gruber je leta 1803 preselil noviciat v Dyneburg. Za prvega učitelja novicev in rektorja je postavil Rogalinskega.²⁸² Med novici sta bila Roothaan²⁸³ ter bodoči asistent nemške in poljske province Jakub Pierling.²⁸⁴ Roothaan, potomec redkih amsterdamskih katolikov, je postal pozneje rektor plemiškega kolegija v Torinu; to je bilo v času, ko je tam umrl de Maistre.²⁸⁵ Končno je bil Roothaan izbran za enega najbolj znamenitih jezuitskih generalov, v marsičem prav Gruberjevega kova.

5.4. Gruber organizira jezuite po vsem svetu

Nekaj nekdanjih jezuitov je dne 8. 5. 1794 v Belgiji ustanovilo družbo "Očetje svetega srca", tri leta pozneje pa podobno družbo "Očetje vere". Obe družbi sta se s papeževim dovoljenjem združili pod superiorjem Paccanarijem.²⁸⁶ Vendar so številni člani odhajali v Rusijo, ker niso bili zadovoljni s Paccanarijevim nasprotovanjem združevanju z rusko Družbo. 8. 2. 1801 je Gruber v pismu Kareuju menil, da je Paccanarijevo delovanje del intrig španskega ministra.²⁸⁷ Paccanari je bil aprila 1799 na Dunaju, domnevno kot uspešen ljubimec nadvojvodinje Marijane,²⁸⁸ starejše sestre cesarja Jožefa II. Prijetna, čeprav ne več rosn mlada Marijana je Paccanariju res kupila teatinsko cerkev v Rimu ter vrt sv. Silvestra na Monte Cavallu, današnji *San Silvestro al Quirinale*; za Paccanarija se je zavzemala celo pri papežu. V Rimu je imel Paccanari sto deset privržencev, dokler ni bil kanonično obsojen; osvobodili so ga komaj Francozi. Rim je medtem izgub-

²⁷⁹ Sigismund Herberstein (* 23. 8. 1486 Vipava; † 28. 3. 1566 Dunaj).

²⁸⁰ Aleksander Nikolajevič Golycin (* 1773; † 1844).

²⁸¹ Moroškin, 1870, 2: 212, 218, 251.

²⁸² Jozef Feliks Rogalinski (* 20. 11. 1728; SJ 15. 8. 1746; † 5. 11. 1802 Poznan (Zaleski, 1886, 2: 122)).

²⁸³ Jean Filip Roothaan (* 23. 11. 1785 Amsterdam; SJ 18. 6. 1804 Dyneburg (Dyneberg, Daugavpils); † 8. 5. 1853 Rim).

²⁸⁴ Jakub Pierling (Jacques, * 1784; † 1870), stric zgodovinarja Paula Pierlinga (Inglot, 1997, 26, 259)).

²⁸⁵ Moroškin, 1879, 2: 149.

²⁸⁶ Niccolò Paccanari (* 1773 Borgo di Valsugana v Trentu; † 1811 Rim).

²⁸⁷ Rus Gagarin (* 1814; SJ; † 1882), 1878/79, 53; Zaleski, 1886, 2: 39.

²⁸⁸ Marijana Avstrijska (Marianne, * 1738).

²⁷³ Nikolaj Aleksandrovič Tolstoj (* 1769; † 1844).

²⁷⁴ Moroškin, 1888, 1: 471, 472, 493–494. Ana Hanovna kneginja Bariatinski († 1825 Pariz (Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 221)).

²⁷⁵ Peter Aleksandovič Tolstoj (1761; † 1844).

²⁷⁶ Vrhovnik, 1905, 99; Orlov, 1995, 370.

²⁷⁷ Gulio Litta, viskont Arese (Julij Pompejevič, * 1765 Milano).

²⁷⁸ Pierling, 1912, 5: 102, 318; Moroškin, 1888, 1: 285, 318, 349; Pierling, 1896, 4: 292, 360; Rouët de Journel, Nonciature 1922, 1: V, 2: 195.

ljal veljavo, saj je Napoleon dal odpeljati papeža v Savonno. Tudi Paccanari se ni utegnil prav dolgo veseliti svobode, saj je bil pokončan z nožem in vržen v Tiberu v dokaj sumljivih okoliščinah.²⁸⁹

"Očete svetega srca" je vodil nekdanji jezuit Tournély²⁹⁰ ki ga je nasledil Joseph Varin. Med člani sta se odlikovala še kanonik v Parizu abbé Pey ter Charles de Broglie, sin francoskega maršala.²⁹¹ De Broglie in Tournély sta bila nekoč dijaka semenišča *Saint-Sulpice* v Parizu, ki ga je vodil M. Émery. Ko je general Jourdan²⁹² zasedel Belgijo, so se "očetje" umaknili v Augsburg.

Leta 1795 je Rausger potoval v Belorusijo, da bi se dogovoril za vstop Očetov svetega srca med jezuite. Pa ni šlo kar tako zlahka. Pološki generalni vikar Lenkiewicz jih ni hotel sprejeti v svojo Družbo, dokler se niso naučili rusko. Zato so se preselili v Prago, da bi bili bližje Belorusiji. Na prošnjo princeze Louise de Condé sta jih zaščitila nadvojvodinja Marijana in kardinal Migazzi;²⁹³ tako so v Pragi dobili hišo za štiri-deset vernikov. Tam so se povezali z nekdanjimi jezuiti, med njimi s Tobijo Gruberjem; ob tesnem sodelovanju so se kmalu pridružili beloruski Družbi Gabrijela Gruberja. De Broglie je s svojo skupino ustanovil šolo v Kesingtonu v Angliji.²⁹⁴ Strickland,²⁹⁵ drugi predsednik akademije v Liègeu, si je medtem uspešno prizadeval za pridruženje angleških jezuitov Guberjevi Družbi.²⁹⁶

Gruber je skrivaj deloval med jezuiti v Angliji pod imenom Garnet je; od Thomasa Welda so angleški jezuiti dobili lep grad Stanyhurst v Lancashireu in so se 22. 5. 1803 pridružili ruskim jezuitom.²⁹⁷ Gruber je 1. 3. 1803 iz Peterburga pisal Marmadukeu Stoneu; imenoval ga je za provinciala Anglije ter vseh misijonov na Škotskem in Irskem. 19. 8. 1803 mu je opisal pomen nekdanjih noviciatov v angleški jezuitski provinci; noviciat v Wattnu je deloval do leta 1762, za njim pa v Ghentu do leta 1773. Tako so 26. 9. 1803 angleški jezuiti odprli noviciat v Hodder Placeu blizu Stanyhursta za štirinajst novicev. Uvajanje novih jezuitov je vodil pridigar skupaj z enajstimi sholastiki, vodja noviciata pa je postal pater Charles Plowden. Gruber je znova pisal Stoneu

21. 2. 1804 in 21. 4. 1804 o svojem veselju ob duhovnem napredku angleških novicev.²⁹⁸

25. 5. 1803 je trinajst nekdanjih jezuitov iz države Maryland v ZDA prosilo za osebni sprejem pri generalu Gruberju. Bili so nasledniki petih jezuitov, ki so pod vodstvom P. Andrewa Whita prišli v Maryland leta 1634. Gruber jim je odpisal 12. 5. 1804.²⁹⁹ General Gruber si je dopisoval tudi z baltimorskim škofom Carrollom,³⁰⁰ nekdanjim jezuitom in utemeljiteljem katoliške hierarhije v Ameriki. Gruberjev študent Dzeryžjinski³⁰¹ je bil profesor teologije na akademiji v Polocku. Po prepovedi jezuitov v Rusiji je leta 1820 odšel v Italijo in nato v ZDA skupaj z drugimi jezuiti iz Polocka. Osem beloruskih jezuitov je ustanovilo kolegij v Georgetownu, ki ga je reformiral Grassi,³⁰² Dzeryžjinski pa je tam poučeval teologijo. V Georgetownu so odnesli veliko Gruberjevih slik³⁰³ in eno obesili v šolsko avlo. Leta 1929 so nasledniki Dzeryžjinskega ustanovili univerzo Saint Louis.³⁰⁴

Gruber je vedel, da je ključ za ponovno dovoljenje jezuitskega reda slejkoprej v Rimu. Ohranilo se je trinajst izvirnih pisem, ki jih je iz Rusije pisal svojemu prijatelju, nekdanjemu jezuitu Josipu Mariottiju, tajniku papeža Pija VI.³⁰⁵ Od 1785 do 1789 je bil Panizzoni tajnik beloruske jezuitske province; 22. 12. 1793 pa so ga skupaj s profesorjem teologije Scordialom poslali v Italijo. Vodil jih je superior nove parmske viceprovice Messerati³⁰⁶ iz velike milanske družine. Infant Ferdinand³⁰⁷ jim je prepustil vodenje kolegijev v Parmi in Plaisanci. Pridružili so se jim številni jezuiti iz Italije, med njimi poznejši general Fortis³⁰⁸ in Pignatelli. Messerati je kmalu umrl, njegov položaj pa je prevzel Panizzoni.³⁰⁹ Vendar so bili jezuiti kmalu izgnani iz Parmске vojvodine. Po Ferdinandovi smrti je Napoleon izkoristil priložnost in prevzel protektorat

²⁹⁸ Holt, 2003, 105, 114, 117–120.

²⁹⁹ ARSI, Russia: 4A.

³⁰⁰ John Carroll (* 8. 1. 1735 Upper Marlboro v Marylandu; SJ 7. 9. 1753 Watten; † 3. 12. 1815 Baltimore).

³⁰¹ Poljsko: Franciszek Dzierzynski, rusko: Dzerožinskii, belorusko: Dzeryžjinski (* 3. 1. 1779 Orša; SJ 13. 8. 1794 Polock; † 22. 9. 1850 Frederick v ZDA (Grzebien, 1996, 141; Blinova, 2002, 159; Orlov, 2002, 345; Inglot, 1997, 105)).

³⁰² Jan-Antonio Grassi (* 10. 11. 1775 Schilpario pri Bergamu; SJ 21. 11. 1799 Colomo; † 12. 12. 1849 Rim (Grzebien, 1996, 543)).

³⁰³ Poplatek, Paszenda, 1972, 120.

³⁰⁴ Orlov, 2002, 354.

³⁰⁵ Kopatkin, 1934, 13; Rimska rokopisna zbirka kardinala Valentina Gonzage, tom 41; Pierling, 1896, 4: 292.

³⁰⁶ Antonio Messerati (* 26. 12. 1731 Milano; 15. 10. 1755 milanska privinca; † 17. 12. 1796 Parma (Inglot, 1997, 171)).

³⁰⁷ Parmski vojvoda Ferdinand Bourbonški (* 20. 1. 1751 Parma; † 9. 10. 1802 Fontevivo (Inglot, 1997, 165)).

³⁰⁸ Luigi Fortis (Aloisius, * 26. 2. 1748 Verona; SJ 15. 10. 1762 Bologna; † 27. 1. 1829 Rim (Inglot, 1997, 175)).

³⁰⁹ Moroškin, 1888, 1: 232; Zaleski, 1886, 2: 48–49.

²⁸⁹ Moroškin, 1870, 2: 166–169.

²⁹⁰ Abbé François-Léonor de Tournély (SJ; † 9. 7. 1797 (Inglot, 1997, 31)).

²⁹¹ Victor Francois de Broglie (* 1718; † 1804).

²⁹² Jean Baptiste Jourdain (Jordan).

²⁹³ Dunajski nadškof kardinal Christophor grof Migazzi (* 1714; † 1803).

²⁹⁴ Moroškin, 1888, 240; Moroškin, 1870, 2: 173; Zaleski, 1886, 2: 32, 35; Créteineau-Joly, 1846, 5: 505.

²⁹⁵ William Strickland (* 28. 10. 1731 Sizergth v Westmorelandu; SJ 7. 9. 1748 Watten; SJ 1803; † 23. 4. 1819 London (Inglot, 1997, 216)).

²⁹⁶ Moroškin, 1870, 2: 173.

²⁹⁷ Rule, 1853, 291, 361; Steska, 1905, 46.

nad vojvodino Parmo. Francozi so sicer jezuite pustili nemoteno delovati osemnajst mesecev; kljub temu pa so se le-ti pod vodstvom provinciala Pignatellija raje odselili v Neapeljsko kraljestvo; tam jim je papeževo pismo Gruberju *Per Alias* z dne 30. 7. 1804 obetalo veliko večje privilegije. Gruber je papeževo pismo objavil v peterburških *Vdomostjah*, čedprav to sicer ni bilo v skladu z ruskimi zakoni.

7. 5. 1803 je Gruber za italijanskega provinciala imenoval potomca plemenitih Napolitancev Pignatellija;³¹⁰ le-ta je bil kot jezuit izgnan iz Španije 4. 4. 1767.³¹¹ 15. 4. 1803 se je Gruberjeva Družba Jezusova iz Rusije razširila v Neapelj. Jezuiti so prevzeli tri svoje nekdanje hiše v Neaplju. Odprli so razrede za 300 novih jezuitov iz vse Italije. Od leta 1804 do 1806 je bila sicilijanska jezuitska provinca združena z napolitansko. Vendar je obetaven začetek končala Napoleonova zasedba; po tej je dne 15. 2. 1806 postal neapeljski kralj v Palermu Napoleonov brat Joseph. Odstavljeni kralj Ferdinand³¹² je moral v pregnanstvo, za njim pa 3. 7. 1806 jezuiti. Napoleon jezuitov ni mogel obdržati; zavedal se je, da je Družba dovoljena le v Franciji sovražnih državah: v Rusiji in Neapeljskem kraljestvu obeh Sicilij. Ob Pignatellijevi smrtni postelji je njegov položaj italijanskega provinciala prevzel Panizzoni.³¹³ Pignatelli mu je umirajoč zabičal, naj pred svojo smrtjo počaka na uradno dovoljenje jezuitske Družbe. Tako se je res zgodilo čez tri leta; in beseda je meso postala.

Gruber je organiziral več misijonov; načrte zanje je s pomočjo Lopuhina predstavil carju kot ravnotežje za muslimanska prizadevanja. Pavel I. je Gruberjev načrt poslal Tamari, svojemu ambasadorju na carigrajskem dvoru. 11. 8. 1800 je uradno prosil turške oblasti, naj v svoji državi ustanovijo in uzakonijo Gruberjeve jezuite, priporočil pa jih je tudi švedskemu kralju Gustavu IV.³¹⁴ ob njegovem obisku v Rusiji. Leta 1802 je Gruber odprl rezidenco v Rydži; leta 1803 je po cesarskem ukazu odprl misijo nemških kolonistov v Saratovu, naslednje leto v Kleinlebenthalu pri Odesi in leta 1805 v Astrahanu.³¹⁵ Marca 1802 je car priporočil Gruberju, naj pošlje tri jezuite na Kitajsko: Poljaka, Nemca in Italijana. Gruber je septembra 1802 določil mate-

matika patra Korsaka³¹⁶ in Grassija, za spremljevalca pa še brata laika Nemca Johanna Sturmerja. Potovali so čez Dansko na Portugalsko in se nekaj časa zadržali v Coimbri. Gruber jim je izročil pismo za Kitajce z dopisom ruskega carja. Vendar misije v Pekingju ni mogel obnoviti, še posebno zaradi nasprotovanja kardinala Consalvija in Kongregacije za širjenje vere (Propaganda Fide) v Rimu; car Aleksander je potovanje dokončno ustavil. Korsak je odšel v Anglijo, Grassi v Severno Ameriko, Sturmer pa je v Peterburgu izstopil iz Družbe. Tako je, žal, propadlo eno zadnjih prizadevanj generala Gruberja.³¹⁷

5.5. Smrt

Tik pred smrtjo se je Gruber odpravljaj na obisk v Rim na ogled hitro se razvijajočih italijanskih jezuitskih kolegijev.³¹⁸ Imperator Aleksander na njegovo pot gotovo ni gledal prijazno, saj so mu jezuiti v vrtincih svetovne politike koristili le, če je bilo njihovo središče v Rusiji. Zato pozneje ni dovolil Gruberjevemu nasledniku Brzozowskemu preselitve v Rim in je jezuite pač izgnal, ko je ugotovil, da jih ne bo več mogel držati na ruskih vajejih. Sum, da bi Gruber utegnil čez mero podaljšati svoj obisk v Rimu, je previdnega carja gotovo moril.

Gruber se je na pasijonsko nedeljo (25. 3./6. 4. 1805) tako ustrašil nenadnega požara v svoji sobi, da je naslednji dan zaradi kapi umrl. Ogenj je zanetil neprevidni služabnik, ko se mu je med spanjem prevrnila sveča in zanetila lesen pod. Gruber je zavohal dim in zadušljiv smrad; zato se je odpravil proti služabnikovim prostorom. Ko videl nesrečo, je začel klicati na pomoč. Gasili so do ene ure zjutraj. Podobno kot pred njim Kareu je tudi Gruber bolehal za astmo. Od naporov je bil povsem obnemogel in bled, tako da je Brzozowski urno poklical zdravnika. Gruber je kmalu ugotovil, da mu bije zadnja ura; Brzozowskega je s tihim glasom zaprosil za poslednje maziljenje. Umrl je v objemu svojega prijatelja de Maistreja,³¹⁹ ideologa prihajajoče restavracije; le-ta je kot po navadi prišel na obisk pred jutranjo mašo.

Francoski filozof de Maistre je bil sprva prostozidar v domačem kraju; v sosednjem Lyonu se je 6. 11. 1776 pridružil celo iluminatom, ki jih je leta 1776 ustanovil nekdanji nemški jezuit Weishaupt.³²⁰ Septembra 1792 je pred francoskimi bajoneti pobegnil iz Savoje, čedprav so drugi se-

³¹⁰ Giuseppe Maria Pignatelli (* 27. 12. 1737 Saragozza; SJ 5. 5. 1753 Taragona; SJ 6. 7. 1797 Bologna; † 15. 11. 1811; blažen 25. 2. 1933; svetnik 12. 6. 1954 (Inglot, 1997, 176, 191, 197)).

³¹¹ Inglot, 1997, 176, 194; Crétineau-Joly, 1846, 5: 510.

³¹² Ferdinand IV. Bourbonški (* 1751; IV. kralj Neaplja, III. kralj Sicilije, I. kralj dveh Sicilij 1815; † 1825 (Inglot, 1997, 166, 191, 197–198)).

³¹³ Zaleski, 1886, 2: 128–130, 145, 147; Moroškin, 1870, 2: 202.

³¹⁴ Gustav Adolph IV. (* 1778; kralj 1792–1809; † 1837).

³¹⁵ Grzebien, 1996, 198; Moroškin, 1888, 1: 442, 455, 457; Pierling, 1896, 4: 305; Zaleski, 1886, 2: 120; Rouët de Journel, Nonciature 1922, 1: LXIII.

³¹⁶ Poljak Norbert Korsak (Corsak (Moroškin, 1870, 2: 311)).

³¹⁷ Zaleski, 1886, 2: 136.

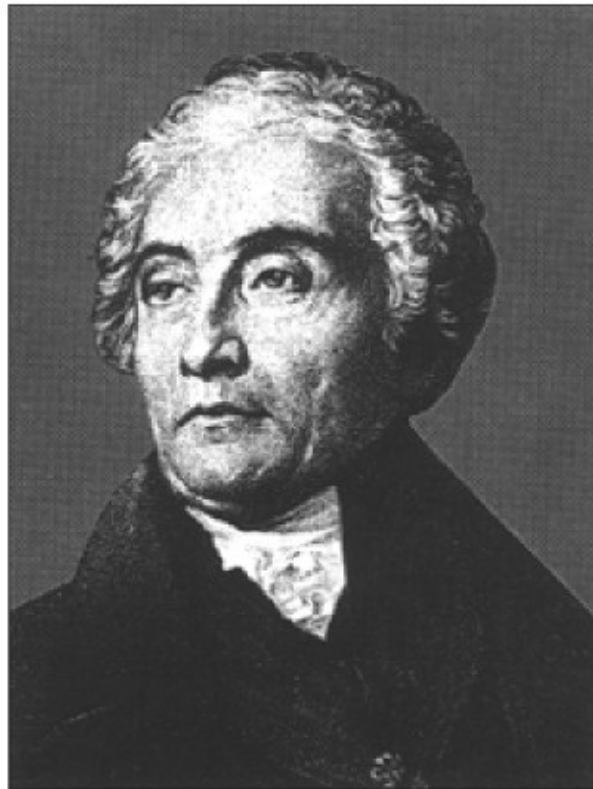
³¹⁸ Zaleski, 1886, 2: 135; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 124.

³¹⁹ Grof Joseph Marie de Maistre (* 1. 4. 1753 Chambéry; † 26. 2. 1821 Torino (Lebrun, 2001, 24; Crétinay-Joly, 1845, 507, 514; Moroškin, 1870, 2: 369; Rouët de Journel, La Compagnie 1922, 125–127)).

³²⁰ Zaleski, 1886, 2: 7, 13, 136–139; de Maistre, 1983, 23.

natorji raje ostali in se prilagodili vetrovom novih oblasti. De Maistre je pred zmagovito francosko armado nadaljeval beg po vsej Evropi in se je moral celo ločiti od svoje družine. Leta 1802 je postal poslanec sardinijskega kralja v Peterburgu, poslanec kralja brez države in seveda tudi brez dohodkov; podpirati ga je morala kar ruska država. De Maistre je prišel v Peterburg malo pred podpisom mirovne pogodbe med Francozi in Rusi 26. 9./8. 10. 1803 v Parizu. Vendar se je de Maistre med rusko diplomatsko službo od 1./13. 5. 1803 do leta 1817 tako izkazal z govori in zvezami, da so prijatelji poskrbeli za njegovo gmotno neodvisnost in je odigral vidno vlogo v ruski politiki. Pomagal mu je brat, ki je bil v vojaški službi v Peterburgu. Poslanec de Maistre je rad hodil v salon Francoza Gidela in njegove lepe žene na Nevskem prospektu. Tam so postregli z znamenito čokolado,³²¹ prav gotovo po Gruberjevem receptu. De Maistre se je sestajal s prijateljem feldmaršalom Steddin-gom,³²² švedskim ambasadorjem v Peterburgu od leta 1792 do leta 1807 ter od leta 1810 do leta 1811, in drugimi prostozidarji. De Maistre je svojo mladostniško prostozidarsko svobodomi-selnost na svojevrstni način združil s prepri-čanjem o nerazdružljivosti znanstvenega in ver-skega pouka v šolah. V številnih knjigah je za-hteval, naj se izobraževanje vrne duhovnikom; v tem se je povsem strinjal s prijateljem Gruber-jem. De Maistru je imel Gruberja nadvse v časteh, saj se mu je zdel sposoben za ministra velikega kralja.³²³

Gruberju so izkazali poslednje časti v Peterburgu 29. 3./10. 4. 1805, nato pa v Polocku; tja so prenesli njegovo truplo z dovoljenjem vojaških oblasti. Za pogrebne stroške je poskrbel eden najbogatejših peterburških trgovcev Pierling, po-greb pa je organiziral novi generalni vikar Lustyg. Žalnih slovesnosti so se udeležili vsi veljaki, med njimi celo Gruberjev nasprotnik Odinec s številnimi duhovniki; ob njem pa še mnogi pološki in drugi Židje. Gruberja so po-kopali v podzemlje cerkve v Spaso-Efrosinev-skem samostanu, poletni rezidenci dva kilometra zunaj Polocka, v kateri so bili pokopani tudi drugi ruski jezuitski generali.³²⁴ To je bila najstarejša cerkev v deželi; postavila jo je sv. Efrosinija v 12. stoletju.³²⁵ Lustyg je moral od-potovati v prestolnico po carsko dovoljenje za kongregacijo, italijanskim jezuitom pa je na-mignil, naj za svoje delegate določijo tri jezuite že nastanjene v Belorusiji, saj bi bilo potovanje v tistih negotovih časih preveč dolgotrajno.

Graf Joseph Marie de Maistre (1753–1821)

2./14. 9. 1805 so jezuiti za Gruberjevega na-slednika izbrali Poljaka Brzozowskega,³²⁶ ki pa, žal, ni imel Gruberjevih političnih spretnosti. Seveda kot Poljak niti ni imel prav veliko ma-nevrskega prostora na ruskem dvoru zaradi pra-starih zamer med narodoma, ki so pravzaprav pokopale jezuitska prizadevanja v Rusiji po pra-vilni sodbi de Maistra. Kljub temu se je Brzo-zowskemu po carskem ukazu 12. 1. 1812 po-srečilo jezuitski kolegij v Polocku razviti v aka-demijo; podprl ga je predvsem de Maistre s knjigami in dopisi Razumovskemu. Načrt za aka-demijo je izdelal že Gruber. To je bila za Vilno druga univerza na ozemlju nekdanje velike kne-ževine in šesta v vsej Rusiji, a je začela delovati šele po Napoleonovih vojnah 8. 1. 1813.³²⁷

Papeža Pij VI. in Pij VII. sta si prizadevala za ponovno vzpostavitev Družbe; vendar pred Na-poleonovim padcem to ni bilo izvedljivo. Veličasten dogodek je sledil 7. 8. 1814, ko je Pij VII. po vrnitvi iz francoskega ujetništva izdal bulo *Sollicitudo Omnium Ecclesiarum* in jo pre-

³²¹ Moroškin, 1870, 2: 65; de Maistre, 1995, 10.

³²² Baron Karl Ludwig Boguslav Stedding (* 1746; † 1837).

³²³ De Maistre, 1995, 300.

³²⁴ Orlov, 1995, 372; Sapunov, 1997, 25.

³²⁵ Moroškin, 1888, 1: 54.

³²⁶ Latinsko: Thaddeus Brzozovski, poljsko: Tadeusz Brzozowski, rusko: Bžozovskii, belorusko: Tadevuš Bžazouski (* 21. 10. 1749 Krolewc; SJ 26. 8. 1765 Nešwicz; † 5. 2. 1820 Polock (Grzebien, 1996, 73; Orlov, 2002, 335; Blinove, 2002, 200)).

³²⁷ Orlov, 2002, 335–336; Sapunov, 1997, 15; Tolstoj, 1863, 119; Zaleski, 1886, 2: 160; Moroškin, 1870, 2: 470; de Maistre, 1995, 58, 293.

dal v roke Panizzoniju;³²⁸ to je bila za ostarelega bojvnikova seveda velikanska čast. Vendar so bili sedemnajst mesecev pozneje jezuiti izgnani iz Peterburga v noči z 22. na 23. 12. 1815; čez pet let pa so morali (13. 3. 1820) zapustiti še Polock in celotno rusko ozemlje. Piko na i je postavila podpora nekaterih beloruskih jezuitov Napoleonu; ruski viri pa so jih seveda dolžili še hudega izžemanja podložnikov. Šolo pri cerkvi sv. Katarine je prevzelo rusko šolsko ministrstvo,

jezuitske cerkve pa dominikanci.³²⁹ Skupaj z jezuiti je prestolnico kmalu zapustil še de Maistre; carju pač nikakor ni šlo v račun, da jezuitskega središča ne bo mogoče obdržati v Rusiji. Pološka knjižnica je bila večinoma razgrabljena; po delih so jo odpeljali v razna ruska mesta. Arhiv akademije z rokopisi ter letopisom oziroma njegovo kopijo je romal na vzhod; del arhiva so med prvo svetovno vojno našli v Simbirsku in ga prenesli v Krakow.³³⁰

Preglednica 8: Gruberjeve dejavnosti v časovnem zaporedju

Kraj in čas	Profesor (katedra)	Naravoslovec	Inženir, arhitekt	Politik
Ljubljana 4. 6. 1768–januar 1785	mehanika in hidravlika z brogarskim oddelkom na liceju; 8. 4. 1769–1784 obrtna šola Kmetijske družbe	hidravlika 1781 z nadaljevanji 1784 in 1785; fata morgana 1779 (objava 1787)	prekop 9. 3. 1771–10. 12. 1777; palača 1773–1783; vila Podrožnik 1775; navigacijski direktor 4. 6. 1772-1781	cesarsko kraljevi brogarski svetnik 8. 4. 1775–10. 12. 1777
Mogilev 1785/86	mehanika			
Polock 1786–1800	matematika, fizika, arhitektura 1786–1800; tudi risanje in mehanika; v zadnjih dveh letnikih retorike nižjih šol vojna in civilna arhitektura, balistika, pirotehnika	razmagnetenje ob potresu 1789; objavljeno 1790	načrt in graditev jezuitskega kolegija 1788	pomočnik generalnega vikarja jezuitov 1797–1802
Mstislav 1787	arhitektura			
Mogilev 1789	arhitektura			
Vitebsk 1789	arhitektura			
Litva 11./23. 8. 1800–1805	učni načrt za univerzo v Vilni; prevzel jo je maja 1801			
Peterburg 1801–1805	rektor kolegija 29. 9./11. 10. 1800; eksperimentalna fizika 1./13. 2. 1801–1805; šestletni učni program jeseni 1802	razstava škarij za striženje tankega sukna, raznih črpalk in drugih naprav pri akademiji junija 1799		general jezuitov 10./22. 10. 1802

³²⁸ Sommervogel, 6: 167; Inglot, 1997, 91, 150, 152.

³²⁹ Steska, 1905, 46; Čurkina, 1981, 106–107; Čurkina, 1995, 14–15. Gagarin, 1878/79, 42–58; Orlov, 1995, 378; Tolstoj, 1858, 20; Tolstoj, 1874, 2: 129–130.

³³⁰ Orlov, 1995, 381–382; Blinova, 2002, 288; *Historiae Collegii Polocensi* (APMP T. J. Krakowu).

6. Zaključek

V šestnajstih letih in pol poučevanja v Ljubljani je Gruber postavil temelj obrtnemu in broderskemu šolstvu na Kranjskem in širše v monarhiji. Njegov prekop in skrb za plovbo med Ljubljano in Beogradom sta pomenila preobrat v razvoju Ljubljane v velemestno središče ter uvod v jugoslovanske gospodarske povezave, ki so pozneje zaznamovale našo zgodovino. Gruberjeve novogradnje v Ljubljani in Polocku so nam v ponos še danes. Gruberjevo naravoslovno in fizikalno delo težko ločimo od zgodnjega dela njegovega polbrata Tobije; vsekakor pa oba uvrščamo med vodilne slovenske znanstvenike. Dolgoletno praktično pedagoško, znanstveno in tehnično delo v Ljubljani in Polocku pa je bilo le uvod v veličastne politične uspehe zadnjih let našega Gabrijela Gruberja.

Za sprejetje med Gruberjeve ruske jezuite sta se priglasila še slovaški astronom Maximilian Hell z Dunaja in Laimbeckhoven,³³¹ škof v Nankingu na Kitajskem.³³² Tako se je Gruber z visoko politiko ponovno povezal s svojim nekdanjim sodelavcem pri načrtovanju argonavtskih prekopov Hellom, obenem pa še z najboljšim prijateljem svojega kranjskega vzornika Hallersteina, Laimbeckhovnom.

7. Literatura

Andrejev, A. R. 1998. *Istoria ordena jezuitov. Jezuiti v Rossijski imperii. XVI–načalo XIX veeka*. Moskva: Russkaja panorama.

APMP T. J. – Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego. *Mały Rynek* 8, 31–041 Krakow.

Archetti, Giovanni Andrea. 1872. *Les Jésuites de Russie (1783–1785). Un Nonce du Pape a la cour de Catherine II. Memoires d'Archetti*. Paris: Victor Palme; Bruceles: A. Vromant.

ARSI – Archivum Romanum Societatis Jesu.

Blinova, Tamara Borisovna. 2002. *Iezuiti v Belarusi. Rol iezuitov v organizaciji obrazovanija i prosveščeniija*. Grodno: Grodnenski gosudarstvenni universitet.

Bowers, Brian. 1998. *Lengthening the Day*. Oxford-New York-Tokyo: Oxford University Press.

Brown, Jozef. 1862. *Biblioteka piszarow usystemcyi Polskiej towarzystwa Jezusowego*. Poznan: Ludwig Mezbach. (Rokopis v ARSI).

Cavallo, Tiberius. 1787. *A Treatise on Magnetism, in Theory and Practice, With Oiginal Experiments*. London: for the Author.

Crétineau-Joly, Jacques-Augustin-Marie. 1845. *Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jésus: compose sur les documents inédits et authentiques*. 1–6. Paris: Mellier; Lyon: Guyt.

Čurkina, Iskra Vasiljevna. 1981. Jezuit Gabrijel Gruber v Rusiji. *Arhivi*. 4: 107–108.

Čurkina, Iskra Vasil'evna. 1995. *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica.

Dehergne, Joseph. 1973. *Répertoire des Jésuites de Chine de 1552 a 1800*. Rim: Institutum Historicum S. I.

Dehombres, Jean, M. Pensivy. 1986/87. *Esprit de rigueur au XVIIIe siecle: traduction et critique d'une demonstration d'Aepinus. Science et technique en perspective*. 11: 175–208.

Dulac, Georges. 2000. *La vie académique a Saint-Petersbourg vers 1770 d'apres la correspondance entre J. A. Euler et Formey. Académies et Sociétés Savantes en Europe (1650–1800)*. 221–264.

G., I. 1905. *Materyaly do dziejów Akademii Polockiej i szkół od niej zaleznych*. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki.

Gagarin, Ivan (Jean-Xavier), S. J. 1872. *Les jésuites de Russie 1772–1785: la Compagnie de Jésus conservée en Russie apres la suppression de 1772 (sic!): récit d'un jésuite de la Russie Blanche*. Paris: Victor Palmé.

Gagarin, Ivan (Jean-Xavier), S. J. 1878/79. *L'Empereur Paul et le P. Gruber, Études* 3, 6th series, 42–58.

Ryu, In-Ho L. 1973. *Moscow Freemasons and the Rosicrucian Order. A Study in Organization and Control. The Eighteenth Century in Russia*. (ur. Garrard, J. G.). Oxford: The Clarendon Press. 198–232.

Gorman, Michael John. 2003. *Mathematics and Modesty in the Society of Jesus: The Problems of Christoph Grienberger. The New Science and Jesuit Science: Seventeenth Century Perspectives*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers. 1–120.

Grasselli, Jože. 1998. *O jezuitih matematikih. Jezuitski kolegij v Ljubljani*. 105–110.

Gruber, Gabrijel, S. J. 1790. *Gruber in Polosko. Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*. 13te Büch, 7ten Bandes, 1tes Stück: 179.

Grzebien, Ludwig. 1996. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wydział filozoficzny towarzystwa jezusowego.

Gurikov, V. A. 1983. *Stanovlenie prikladnoi optiki XV–XIX vv. Moskva: Nauka*.

Historia Annua Collegii Labacensis, 1722–1773. NUK. Ms 1544.

Hlaj, Nataša. 1999. *Ladijski modeli patra Gabrijela Gruberja. Primorska srečanja*. 23 (št. 222/223): 767–769.

³³¹ Gottfried-Xavier Laimbeckhoven (Nan Hoai-Jen Ngo-Te. * 9. 1. 1702 Dunaj; † 22. 5. 1787 Tang-kia-hiang blizu Su-choua na Kitajskem).

³³² Zaleski, 1886, 413, 427; Inglot, 2002, 358; Moroškin, 1888, 1: 459.

- Holt, Geoffrey, S. J. 2003. A Bicentary: 1803–2003. *AHSI*. Januar-Junij. 72/143: 105–126.
- Humboldt, Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander baron. 1814–1825. *Relation historique du Voyage aux Régions équinoxiales du Nouveau Continent*. Paris. – Ponatis: 1970. Stuttgart: Brockhaus.
- Inglot, Marek, S. J. 1997. *La Compagnia di Gesù nell'impero Russo (1772–1820) e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana.
- Inglot, Marek, S. J. 2002. Gabriel Gruber, S. J. (1740–1805): nel bicentario della sua elezione a generale della compagnia di Gesù. *Archivum historicum Societatis Iesu*. 71/142: 353–368. – Delni prevod: 2003. Družba Jezusova, Gabrijel Gruber in Pavel I. *Tretji dan*. 32/6–7: 130–131.
- James, Willam A. 1992. The Jesuits's Role in Founding Schools in Late Tsarist Russia. In *Religious and Secular Forces in Late Tsarist Russia*. Uredil Charles E. Timberlake. Seattle/London: University of Washington Press.
- Juričić, Daniela. 1990. Gabrijel Gruber – ob 250-letnici rojstva. *Arhivi*. 13/1–2: 52–55.
- K., A. 1895. O zemeljskih potresih na Kranjskem v 18. stoletju. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*. 260–261.
- Kipel, Vitaut. 1993. Belarusi v SŠA. *Minsk. – Prevod: 1999. Belarusians in the United States*. Lanham/New York/Oxford: University Press of America.
- Kopatkin, Viktor, S. J. 1934. *Gabrijel Gruber S. J. in njegov prekop*. Kronika. 1/1: 8–14.
- Lebrun, Richard (ur.). 2001. *Joseph de Maistre's life, thought and influence: selected studies*. Montreal/Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- De Maistre, Joseph. 1983. *Ecrits Maçonniques de Joseph de Maistre et de quelque-uns de ses amis franc-maçons*. Geneve: Éditions Slatkine.
- De Maistre, Joseph. 1995. *Peterburgskie pisma 1803–1817*. S.-Peterburg: Inapress.
- Marković, Željko. 1968, 1969. *Ruđe Bošković*. Zagreb: JAZU.
- Mendelson, Johanna. 1978. *The Jesuit Haciendas of the College of Popayan: the Evolution of the Great Estate in the Cauca Valley*. Saint Louis: Disertacija na univerzi Washington.
- Mihnevič, D. E. 1955. *Očerki iz istorii katoličeskoj reakcii (iezuiti)*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Moroškin, Mihail Jakovlevič. 1867. *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremeni. Čast 1*. Sankt-Peterburg: E. I. V. Kancelari. – Ponatis: 1888. Peterburg: Tipografija tovariščestva "Obščestvennaja Poljza".
- Moroškin, Mihail Jakovlevič. 1870. *Iezuiti v Rosii: s carstvovanija Ekaterini II-i i do našego vremeni. Čast vtoraja, obnimajuščaja istoriju iezuitov v carstvovanije Aleksandra I-go*. Sankt Peterburg: Vtoro Otdelenije Sobstvenoi Ego Imperatorskog Veličanstva Kancelarii.
- Novik, V. K. 1999. Akademik Frants Epinus (1724–1802): Kratkaja biograficheskaja kronika. *VIET*. 4: 4–35.
- Orlov (Arlou), Uladzimir. 1995. *Taini Polockoi istorii*. Minsk: Belaruski prevod: 2002. *Tajamnici polackai gistorii*. Minsk: Polimja. – Delni slovenski prevod: Janez Mihelčič. 2002. Delovanje Gabrijela Gruberja v Belorusiji. *Slovenski jezuiti*. Februar. 36–2 (207): 52–54.
- Orlov (Arlou), Uladzimir, Gerasimovič. Emicer. 2003. *Iljustravana gistoria Kaina Belarus*. Minsk.
- Petrucelli della Gattina, Ferdinando. 1864–1866. *Histoire diplomatique des conclaves*. 1–4. Bruxelles/Paris: A. Lacroix, Verboeckhoven, etc.
- Piechnik, Ludwik, S. J. Puchowski, Kozimerz, S. J. 1996. *Z dziejów Aylmae Matris Vilnensis*. Krakow: Wydawnictwo WAM Ksieża Jezuiti.
- Pierling, Paul. 1896. *La Russe et le Saint-Siege. Études diplomatiques*. 1–5. Paris: Plon.
- Poplatek, Jan, Paszenda, Jerzy. 1972. *Słownik Jezuitów artystów*. Krakow: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- pl. Radics, Peter Pavel. 1903. Geschichtliche Erinnerungen an das grosse Erdbeben in Fiume im Jahre 1750. *Die Erdbebenwarte*. 2/11–12: 1–7. – Poseben odtis: 1903. Laibach: Druck von Ig. Von Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Ricca, Francesco. 1789. *Elogio storico del'Abate Ruggerio Giuseppe Boscovich*. Milano.
- Rouët de Journal, Marie Joseph S. J. 1922, 1927. *Nonciature d'Arezzo, 1802–1806*. 1–2. Rome: Imprimerie polyglotte Vaticane.
- Rouët de Journal, Marie Joseph. 1922. *La Compagnie de Jésus en Russie: un college de Jésuites a Saint-Petersbourg, 1800–1816*. Paris: Librairie Académique Didier.
- Rule, William H. 1853. *Celebrated Jesuits. Vol. II A Cardinal, a Mandarin, and a Refugee*. London: John Mason.
- Sapunov, Aleksej Parfjonovič. 1890. *Zametka o kolegii i akademii iezuitov v Polocki*. Vitebsk. – Ponatis: 1997. Polock: L. F. Danjko.
- Schiffer, Michael Brian. 2003. *Draw the Lighting Down. Benjamin Franklin and Electrical Technology in the Age of Enlightenment*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Serajnik-Vavken, Juša. 1959/60. *Stavbni razvoj Gruberjeve palače v Ljubljani*. Kronika. 7/3: 174–185.
- Serše, Saša. 2000. *Začetki obrtnega šolstva na Kranjskem v obdobju 1750–1850*. Arhivi. 22/2: 41–46.
- Sommervogel, Carlos, S. J. 1890–1900. *Bibliothèque de le Compagnie de Jésus, Première*

partie: Bibliographie par les Pères Augustin et Aloys de Backer, Nouvelle Édition par Carlos Sommervogel, S. J. Strasbourgeois, Bruxelles-Paris: publiée par la province de Belgique, Tome I-IX.

Stepling, Joseph. 1775. Neigung der Magnetenadel in Prag beobachtet in Februaeren 1775. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. Zum Druck befördert von Ignaz Edlen von Born (Wolfgang Gerle, Prag) 1: 387-388.*

Stepling, Joseph. 1782. Fragen über das Erdbeben, welche der philosophische Versammlung im Jahre 1757 fen 29 Jänner vorgelegt worden. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. 6: 218-240.*

Steska, Viktor. 1905. P. Gabriel Gruber. *MMK. 43-46.*

Szybiak, Ireny (ur.). 1995. *Z dziejów edukacji w Polsce XVIII Wieku.* Studia. Warszawa: Wydawnictwo "Żak".

Tolstoj, grof Dmitrij Andrejevič. 1863. *Le catholicisme romain en Russie.* Paris; Dentu. – Ponatis: 1874. – Prevod: 1874. *Romanism in Russia: an historical study.* 1-2. London: Haves. 1971. New York: AMS Press.

Vrhovnik, Ivan. 1905. Mali zapiski. Kdaj je prišel Gruber v Ljubljano? *MMK. 15: 98-99.*

Zaleski, Stanislaw, S. J. 1886. *Les Jésuites de la Russie-Blanche.* Paris: Letouzeu et Ané. I-II.

Zaleski, Stanislaw, S. J. 1900-1905. *Jezuici w Polsce.* Lwów: Drukarna Ludowej. – Ponatis: 1905. Krakow: W. L. Anczyca i Sp. I-IV.